

SOCIETAT D'

ONOMÀSTICA

BUTLETÍ INTERIOR

TOPONÍMIA I
ANTROPONÍMIA
D'ANDORRA

Dipòsit Legal B-29 653-1980

IMPREMTA PLANÀS - Sant Hipòlit de Voltregà

COL·LOQUI D'ANDORRA

Organitzat per la Societat d'Onomàstica, i sota el patrocini del M. I. Consell General de les Valls, se celebrà a Andorra la Vella un col·loqui sobre la Toponímia (i l'Onomàstica en general) de les Valls. La reunió tingué lloc en la Sala d'Actes del M. I. Consell, entre les 22 h. i les 24 h. del dimecres 22 d'abril de 1981, amb l'assistència del M. I. Síndic, Senyor Estanislau Sangrà, del M. I. Sub-Síndic, Senyor Enric París, de M. I. Senyors Consellers, d'Hbles. Srs. Cònsols, i d'altres autoritats i personalitats de les Valls; així com d'un nombrós públic qualificat.

Tres ponències foren presentades: —El Recull de topònims del Diccionari geogràfic de les Valls d'Andorra, per Jaume Riba i Ramon Ganyet.

— Les Fonts documentals de la Toponímia escrita a Andorra, per Antoni Morell.

—Els Noms propis andorrans: noms de lloc i noms de persona, per Enric Moreu-Rey, de la Universitat de Barcelona, i secretari general de la Societat d'Onomàstica.

Les ponències foren comentades i discutides en el curs del profitós col·loqui que constituí la segona part de l'acte.

La Societat d'Onomàstica agraeix pregonament el patrocini concedit pel M. I. Consell General de les Valls, no solament a la celebració d'aquest acte, sinó també a la seva difusió informativa i a la publicació del present Butlletí corresponent; i regracia totes les autoritats assistents per l'escalף i el relleu atorgats a aquesta manifestació cultural per llur presència i participació.

EL DICCIONARI GEOGRÀFIC DE LES VALLS D'ANDORRA

Ramon GANYET, Jaume RIBA

El 1972 el M. I. Consell General de les Valls d'Andorra va decidir d'efectuar la cartografia general a l'escala 1/10000. Al moment de l'execució dels mapes posà en marxa un mecanisme de recollida i localització geogràfica de topònims, amb la intenció de dotar els indrets amb el nom corresponent.

Aquí descrivim ràpidament el procediment emprat en el recull de topònims que va aconduir a la publicació del *Diccionari Geogràfic de les Valls d'Andorra*¹.

El dia 28 de Desembre de 1972 el M. I. Consell General firmava el contracte per a fer preparar els plànols a l'escala 1/10000. Una part important d'aquest treball consistia en la localització dels noms propis per a poder-los situar sobre els plànols. Per raons d'escala, va limitar-se el nombre de noms a 10 a 15 per Km², de manera que hi hagués una densitat adequada a la bona representació cartogràfica. Es va poder comprovar que, en les parts altes de la muntanya, els noms existents a Andorra podien reproduir-se en totalitat sense cap limitació. Per contra, a la vora dels pobles, es va haver de fer una tria recollint únicament els més importants.

La recollida i situació dels noms s'obtingué amb la col·laboració dels Hbles. Comuns. A tal finalitat es crearen unes Comissions de Toponímia, les quals estaven formades per:

- Els coneixedors de cada lloc (tres o quatre com a mínim).
- El secretari de l'Hble. Comú.
- El Sr. Jaume Riba representant de Treballs Públics del M.I.C.G.
- Un representant del Gabinet Rollin & Gallot, empresa que preparà els plànols.

Les comissions es desplaçaven al lloc concret i per a cada nom es seguia el procediment següent:

1. Delimitar la zona afectada pel nom conegut. Aquests límits es dibuixaven sobre una fotografia aèria ampliada quatre vegades.
2. Enunciar, amb independència de criteri i amb la pronunciació de cadascú, el nom corresponent. Els noms així recollits es gravaven en cinta magnetofònica i el secretari els escrivia en uns impresos preparats a l'efecte.

3. Classificar els noms d'acord amb una llista prèviament establerta. Això serviria més tard per a donar, segons llur naturalesa, gruixos i tipus diferents a la representació dels noms sobre el plànol.

Aquests treballs de localització de noms foren efectuats durant tot l'estiu de l'any 1974. Es van arribar a recollir 2.975 noms. Molts d'ells es trobaven en camí de desaparèixer, ja que de pastors i de coneixedors de la muntanya cada vegada en van quedant menys.

El recull de dades així aconseguides era pràcticament exhaustiu en la part més allunyada dels pobles; i es feia més selectiu a mida que s'atansava a les zones més habitades.

A continuació van enviar-se aquests llibres als Hbles. Comuns, a fi de completar la informació amb l'escriptura dels noms tal com es trobava en els documents antics, com són les rodàlies,² relacions de béns comunals, etc... Aquesta informació no es va obtenir.

Després, com que la majoria dels noms no tenien una grafia concreta, i inclús alguns d'ells probablement no s'havien escrit mai, va formar-se una Comissió Lingüística que unifiqués i polís l'escriptura dels noms, proposant una grafia definida, amb la intenció d'oficialitzar-la. El material de treball de la Comissió eren els llibres de noms recollits i les cintes magnetofòniques.

La Comissió Lingüística estava formada per:

- El Sr. Enric París Torres, representant de la M. I. Junta de Serveis Públics d'aquell moment.
- El Sr. Antoni Morell Mora, de l'Assessoria Pedagògica del M. I. Consell.
- El Sr. Ramon Ganyet Solé, de Treballs Públics del M. I. Consell.

Aquesta comissió va procurar seguir, el més fidelment possible, la pronunciació que de cadascun dels noms donaven els membres de les Comissions coneixedores.

Cada vegada que es va presentar un nom de naturalesa comuna com *Obaga*, *Font*, *Collada*, etc..., s'adoptà la grafia catalana del Diccionari de Pompeu Fabra (inclús en el cas en el qual la pronunciació dialectal fos diferent). Així la Comissió ha proposat *Obac* en lloc d'*Aubac*, *Salamandra* en lloc de *Salimandra*, *Allau* en lloc de *Llau*, *Els llacs* en lloc de *Los Llacs*, etc...

Alguns noms massa descriptius foren suprimits. Noms de l'estil de *Canals de sobre els Camps de la Cortinada i Arans*, o *Clots de Juclar que donen al Siscar*, no varen representar-se sobre els mapes a l'escala 1/10000.

La grafia d'alguns noms es va definir ajudant-se del possible origen. És el cas de *Perafita* (fita de pedra), *Meligar* (de melic), *Fontverd*, *Fontfred*, *Eucasser*, *Font de l'Enciam*. D'altres es varen reprendre dels *Estudis de Toponímia d'Andorra* del prestigiós professor Joan Coromines.

Finalment els treballs de la Comissió Lingüística varen ésser revisats i corregits pel Sr. Albert Manent, gran coneixedor de la llengua catalana, i avui President de la «Societat d'Onomàstica».

A ell devem una remarca general sobre la col·locació d'articles als noms propis, i una sèrie d'atinades correccions sobre l'escriptura d'alguns dels noms.

Cal assenyalar molt especialment el canvi que proposà la Comissió Lingüística de la manera d'escriure dos noms de pobles: *La Maçana* en lloc de *La Massana*, pel seu origen (ja a l'acta de consagració de la catedral de La Seu d'Urgell de l'any 839 trobem *Maciana*) i *Eixirivall* («eixir a la Vall») en lloc d'*Aixirivall*, perquè la pronunciació dels membres de les Comissions no deixa cap dubte de l'existència d'una «-E». Els dos noms de *La Massana* i *Aixirivall* es varen deixar tal com es venien escrivint darrerament per haver-ho decidit així la M. I. Junta de Serveis Públics i el M. I. Consell en consideració a la dilatada utilització d'aquesta ortografia.

El mes de Maig de 1976 va començar-se una segona etapa de Toponímia. L'objectiu fou completar la sèrie de noms recollits amb els que existien en els conreus i parts baixes de la vora dels pobles; i que, en la primera vegada, no s'havien recollit per falta d'espai per representar-los en la cartografia a l'escala 1/10000. En aquesta segona etapa va seguir-se la mateixa metodologia. Els noms es van marcar, amb els límits d'abast de cadascú, sobre les fotografies aèries de 1975 (més recents), ampliades quatre vegades. Igualment els noms es van gravar i escriure tal com deien les Comissions de Toponímia enviades pels Hbles. Comuns. Els llibres de noms es van deixar un temps als Comuns per a que hi marquessin l'escriptura que figurava sobre els arxius comunals. No se'n va marcar gaires. Igualment, com s'havia fet en la primera etapa, fou organitzada la Comissió Lingüística, formada aquesta vegada per:

- El Sr. Marcel·lí Marfany Canturri, representant de la M. I. Junta de Serveis Públics.
- El Sr. Enric París Torres
- El Sr. Antoni Morell i Mora
- El Sr. Ramon Ganyet Solé

Finalment els treballs de la Comissió Lingüística es van sotmetre a la supervisió del Sr. Albert Manent, que en un renovat esforç, va repassar la llarga llista de noms i va fer de nou valuoses aportacions a llur ortografia.

En definitiva s'han recollit més de 4.000 noms. L'ortografia d'alguns serà discutida, car per a la Comissió Lingüística han presentat seriosos dubtes. Suposem que la llista de noms recollits no és exhaustiva, i per tant regraciem per endavant qualsevol aportació suplementària. La formació de les Comissions de Toponímia, més o menys encertades segons els dies i les Parròquies, és la que haurà donat el valor al conjunt de noms recollits. En conjunt varem intervenir 150 persones en les Comissions de Toponímia, ajudats per una dotzena de personal més tècnic. A tots ells devem agrair l'interès que han posat en aportar el seu coneixement del país a l'abast de tothom.

Som ben conscients que aquest treball cal completar-lo amb dues tasques complementàries:

- a) El coneixement de l'evolució històrica de cada nom a través de documents

antics. Al principi això estava previst de realitzar-ho, però no s'ha portat a terme per dificultats d'ordre administratiu; i manca de temps material per a recollir la informació als arxius, a les notaries, etc...

- b) El treball del filòleg, que evidentment s'ha de fer al nivell de l'especialista. En una primera etapa ja ha intervingut el Sr. Albert Manent.

L'objectiu final del M. I. Consell General podria ésser d'oficialitzar tots aquests noms, i utilitzar-los d'ara en endavant per a tots els documents oficials. La representació d'aquesta toponímia sobre els plànols a l'escala 1/10000 no fóra més que un primer aprofitament d'aquest recull de noms que podrà conservar-se encara que manqui la gent gran que millor els coneixien.

Així, i efectuant el recull dels noms que figuren als arxius, podria arribar-se a publicar un CORPUS DE TOPONÍMIA ANDORRANA, primera fita del qual pensem que és posada amb aquest treball.

1. *VALLS D'ANDORRA. Geografia i Diccionari Geogràfic.* (286 pp) 1977.

2. *Rodàlies*: Aquesta paraula designa a la vegada la visita feta sobre el lloc per a reconèixer els límits pels representants de les dues parròquies, i les actes en els quals figuren aquests límits.

A N E X

Cada nom s'ha reproduït amb una informació complementària que ajuda a definir-lo i a situar-lo. Per a facilitar l'ordenament alfabètic s'ha col·locat l'article (si és que en porta) a continuació del nom.

La informació que es dóna en el Diccionari Geogràfic, per ordre d'intervenció és la següent:

El Nom

f.: Foto. Número de la fotografia aèria, de la sèrie tirada l'any 1972 o l'any 1975 (pels noms de la vora dels pobles), en la qual hi figura el lloc que correspon a aquest nom toponímic. Aquestes fotografies estan a la venda a Casa de la Vall.

m.: Mapa. El primer número correspon al mapa a l'escala 1/10.000 en el qual es situa el nom toponímic. Els mapes a l'escala 1/10.000 són 19 i poden adquirir-se fàcilment.

Els dos números següents són les coordenades cartogràfiques del Lambert Zona III, que com que estan indicades als marges del mapa, permeten de situar-lo ràpidament en l'interior d'un quadrat de 10 cm. de costat. Sobre el terreny cada unitat de les coordenades representa un quilòmetre.

cl.: Classificació. El número de classificació respon a la naturalesa del topònim, seguint el criteri següent:

1. Vila Cap de Parròquia
2. Poble
3. Bordes, Cortals, Cases aïllades, Esglésies, Refugi.
4. Comarques, en el sentit de Partides de Terreny.
5. Encontrades
6. Noms aïllats corresponents a superfícies (Pla, Coma, Aspres, etc...)
7. Muntanyes, Serres, Valls.
8. Ports, Colls, Pics.
9. Rius, Llacs, Estanys.
10. Torrents, Canals, Fonts, Coves, Ponts, Capelles i d'altres punts singulars.
11. Carreteres
12. Camins

La Comarca o la Situació: Permet de situar el nom toponímic a l'interior d'una comarca o partida de més gran extensió i de la qual forma part.

La Parròquia: Finalment hi ha la inicial de la Parròquia a la qual pertany el lloc del nom.

- (C) Canillo
- (E) Encamp
- (O) Ordino
- (M) La Massana
- (A) Andorra
- (S) Sant Julià

Aquesta referència cal que es prengui a títol d'aproximació. Per una part hi ha algunes parròquies que no s'han posat d'acord sobre llurs límits. Per un altre costat alguns noms s'acavallen sobre dues parròquies. Malgrat això pensem que és interessant de donar aquesta informació i hem seguit el criteri de catalogar els noms segons la Parròquia que va enviar la Comissió de Toponímia a recollir-lo.

N.º _____

NOM PROVISIONAL _____

Comarca _____

Foto N.º _____ Passada _____

CLASSIFICACIÓ

RECALL SOBRE EL TERRENY

MEMBRES	PRONUNCIACIÓ ORAL

Observacions: _____

RECALL AL COMÚ

MEMBRES	DOCUMENT	NOM TROBAT

COMISSIÓ LINGÜÍSTICA

MEMBRES	OBSERVACIONS	NOM PROPOSAT

NOM DEFINITIU:

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE FONTS DOCUMENTALS DE LA TOPONÍMIA ANDORRANA

Antoni MORELL

Tot sovint, el contingut que s'atorga a la toponímia és quelcom limitat. Llistes de rius, llacs, muntanyes i accidents geogràfics omplen llibres i llibres de la geografia d'un país. Noms i noms un darrera l'altre.

Nosaltres creiem que la toponímia té un altre sentit, per dessota la descripció de noms de llocs: ¿Perquè s'han escrit així i es diuen així? És a dir: l'anàlisi del comportament de l'home individualment i col·lectiva considerat, encerclat per condicionaments físics, econòmics, climatològics, urbanístics, etc...

A Andorra, massa sovint, s'ha insistit precisament en aquella perspectiva: s'ha dit que el Principat tenia 465 Km², que tals muntanyes l'encerclaven, que tals cims la dividien... Ens sembla correcte, però no suficient. És a dir, la bibliografia en general, amb rares excepcions, confirma aquesta asserció.

És per això que en aquests «apunts» per a una ressenya de les fonts documentals de la toponímia andorrana, voldríem plantejar aquestes notes a dos nivells diferents:

- a) una actitud mental de preguntes davant de l'evolució toponímica. Quin és el substracte que fa canviar el nom dels llocs, a Andorra, i quin factor defineix la capacitat de donar noms de lloc al poble andorrà: *la terra*.
- b) *una informació subjectiva i sintètica de les fonts documentals de la toponímia andorrana.*

I.- EL FACTOR «TERRA» A ANDORRA, O EL «LLOC» COM A PROTAGONISTA.

Hi ha un fet inqüestionable: el factor «terra», l'element «sòl», ha estat quelcom molt important per a delimitar l'home andorrà. Ha estat un element gairebé determinant, amb fortes implicacions sociopolítiques, de l'home que s'anomena andorrà. Fins als llindars de l'any 1950, el comportament individual i les relacions col·lectives de l'home andorrà anaven lligades amb la terra. Era quelcom intrans-

ferible. Una societat agrària i patriarcal que atorgava un sentit clar i definitiu a la nacionalitat andorrana. Amb el «boom» turístic, les relacions de l'home andorrà amb la terra (molt reduïda) s'han anat desvirtuant, principalment per la dedicació a nous oficis «artificials», o bé per la venda de gran part del territori (molt petit, repetim). Aquesta nova situació ha comportat que la geografia andorrana forçosament es plantegi una nova anàlisi: ¿És que, avui, es pot dir que Andorra pertany, com a capacitat col·lectiva per a atorgar noms als llocs, als andorrans, territorialment o geogràficament parlant, en el mateix sentit que es podia plantejar l'any 1495, o al segle XII, o al segle XVI? La capacitat toponímica s'ha conservat, malgrat tot, ja que el 85% del territori andorrà és comunal.

Per tant, al moment de presentar una breu ressenya de les fonts documentals sobre la toponímia andorrana, s'han d'analitzar com un «a priori» indiscutible els següents punts:

1. Canvis en la distribució de la propietat i en el règim d'explotació de la terra, que fa canviar el nom dels llocs.
2. Dissolució progressiva del règim senyorial. Pubillatge, estructuració familiar. Individualisme agrari, que comporta canvi i pèrdua de noms.
3. Transformació de les exigües i gairebé mínimes explotacions agràries:
 - pràctiques agrícoles;
 - varietat parroquial;
 - innovacions agrícoles;
 - canvi de mentalitat en la rendibilitat del concepte «sòl»;
 - evolució en la ramaderia.
4. Descapitalització del camp, com a concepte agrari.
5. Evolució de la superfície cultivada, dels rendiments i de la producció.
6. Reducció dels productes agraris.
7. Incidència en l'home rural andorrà, d'aquestes transformacions.
8. Mínima importància de la geografia física sobre l'home andorrà actual.
9. Classes rurals que es transformen en classes de «serveis».
10. Pèrdua de la memòria dels noms, en funció del canvi d'activitats.

II.- INFORMACIÓ SOBRE LES FONTS GENERALS

Moltes de les coses que diré ja són del domini públic; i ben segur que, per altra banda, tots o molts dels assistents coneixeran fonts i documents que jo desconec.

Amb aquesta perspectiva seria inevitable —sense abandonar l'estudi de les obres clàssiques de tipus «geografia física»- de procedir a un despullament de les següents fonts:

a) *Fonts d'arxius.*

- Protocols notariais: a Andorra
- Arxius parroquials: de les 7 Parròquies eclesiàstiques.
- Arxiu episcopal
- Arxius patrimonials.

- Col·leccions legislatives i jurisprudencials.
- Dret costumari.
- Arxius polítics: Comunal i Consell General
- Arxius de la Mitra i de la Delegació Permanent Francesa.
- Arxius generals: Foix, Madrid, Barcelona, París, etc...

Els inventaris *post-mortem* ens donarien (tant en la seva vertent de protocol com en la documentació privada) una imatge molt real de la partició i desmembració de la propietat agrària, per tant del sòl, cultivable o no, i dels noms atorgats a aquests llocs.

Els arxius *patrimonials* certament conserven llibres de comptes on poden indicar-se treballs agrícoles, la seva durada, els jornals que absorbeixen les possibles inversions de capital, els preus de primera necessitat, etc. ..., amb els noms corresponents.

La contractació notarial -masoveria, arrendament, etc.- ens assenyalaria no solament les possibles relacions jurídiques i econòmiques, sinó que també indicarien dades sobre els treballs agrícoles, extensió de conreus, etc., i els corresponents noms atorgats.

Arxius que ens aportarien documentació des del segle IX al XX, passant pels segles XVI i XVII, de tantes influències.

b) *Manual Digest i Politar.*

Aquests textos costumaris, redactats definitivament al s. XVIII, i dels quals preparem la publicació, són realment importants: conseqüència d'una societat absolutament agrícola i patrimonial, i un esforç de tipus enciclopèdic sobre la «ciència andorrana».

A més de les dades de geografia purament física, límits d'Andorra respecte a França i Espanya, els noms de tots els pobles, rius, etc., ens aporten una informació molt important a nivell de geografia agrària-rural, dades d'economia, assentament de població, tipologia social de l'home andorrà de l'època..., elements que determinen de donar noms als llocs, en funció d'aquestes activitats.

c) *Aportacions de les fonts impreses.*

Ací caldria assenyalar entre d'altres, les obres, de Francisco de Zamora, Friedrich Parrot, Adolphe Thiers i Vincent Chausenque, etc., que potser es poden qualificar com els primers viatgers que tenen la preocupació d'escriure llurs impressions sobre el Principat.

Cal, així mateix, remarcar tota l'obra dels excursionistes que, durant el s. XIX i XX, han trepitjat les Valls i ens han facilitat dades importantíssimes. La biblioteca i arxiu del C.E.C. de Barcelona és una font primordial en aquest sentit.

Són aquests excursionistes i viatgers els qui aporten els noms —moltes vegades mal escrits— que els andorrans de l'època els lliuren.

Com a llibres als quals es pot acudir per a trobar un bon cabdal de bibliografia sobre aspectes geogràfics en el sentit ampli del mot, cal assenyalar:

- *Una Història d'Andorra*, de Josep M.ª GUILERA, Barcelona 1960 - Edit. AEDOS.
- *El Medio y la Vida en Andorra*, de Salvador LLOBET, Barcelona 1947. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- i els diversos treballs del Professor BECAT, de Perpinyà.

Cal afegir una menció especial als qui nosaltres anomenem els «Chevalier», Marcel i Michel, que separats gairebé per una centúria —Michel Chevalier escriu durant la primera meitat del s. XIX i Marcel Chevalier, cent anys després— ens aporten dades realment cabdals per a la ciència geogràfica andorrana, i per a l'evolució toponímica andorrana.

Citem, a títol d'exemple, algunes de llurs obres:

- Michel CHEVALIER: *La Vallée de l'Ariège et la République d'Andorre*. Paris, Imprimerie Fournier. 27 p. (separata de la «Revue des deux mondes», 4e. série, t. 12. Paris, Déc. 1837 (p. 618-642).
- Marcel CHEVALIER: *Carte topographique et guide touristique de l'Andorre*. Publié sous le haut patronage de l'Académie des Sciences de Barcelone». Paris, E. Girard, 1933. 24 p. mapa (escala 1:50.000).
- *La Transhumance et la vie pastorale dans les Vallées d'Andorre*. Revue des Pyrénées, n.º 18, pp. 604-618. Toulouse, 1906.
- *Sur les glaciers pléistocènes dans les Vallées d'Andorre et dans les hautes vallées espagnoles environnantes*. Comptes rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des Sciences, 1-42; Paris, Gener-Juny 1906.

No podríem acabar sense citar l'obra de Mgr. A. GRIERA, fruit de considerable esforç per l'època en la qual es realitzà: l'*Atlas Linguistic d'Andorra*, Andorra 1960. Imp. La Polígrafa.

Malgrat que ha merescut crítiques aquesta obra pot ésser considerada com a fonamental per a l'estudi de la Toponímia d'Andorra.

I, naturalment, els treballs del professor Joan COROMINES no podien en absolut ser oblidats en aquesta llista essencial; així com els dels historiadors que han transcrit documents primitius trets d'arxius: com F. VALLS I TABERNER, R. D'ABADAL, Mossèn Pere PUJOL, i el P. Cebrià BARAUT; recordant que J. M.ª VIDAL I GUITART proporcionà, el 1949, al final de les seves *Instituciones Políticas y Sociales de Andorra* una bibliografia molt completa de fonts manuscrites i impreses sobre les Valls (pàgines 463 a 498).

SOBRE ELS NOMS PROPIS ANDORRANS

Enric MOREU-REY

Els noms propis andorrans sol·liciten avui la nostra atenció i motiven el nostre interès. Noms propis, i especialment els noms de lloc (o topònims), però també, com veurem (i com és lògic i necessari) els noms de persona (o antropònims). I certament la riquesa —el tresor— de la toponímia andorrana justifica aquest interès. La prova n'apareix en el fet que ja uns quants especialistes, dels millors, s'han ocupat del material onomàstic andorrà. Naturalment en l'esperit de tots nosaltres és evocat l'estudi tan conegut del mestre Joan Coromines¹.

L'il·lustre filòleg, en aquell treball, d'un conjunt dels noms de lloc andorrans, els més originals i específics d'aquestes valls, n'intentava la classificació, i en cercava i proposava els orígens o etimologies: —el més sovint encertades aparentment, i en tot cas molt prudentment. Després d'aquest estudi d'en Joan Coromines, un bon tros de la problemàtica andorrana resta aclarida, o, al menys, amb els camins de recerca ben desbrossats, per part d'una persona amb tota una vida de dedicació a la toponímia i a les investigacions etimològiques.

No podré pas afegir gran cosa a aquests capítols, a les hipòtesis genètiques d'un mestre d'un tan alt nivell. Diré, això no obstant, que el fet de considerar-me historiador també, de més de lingüista, potser em permetrà de proposar qualche interpretació, un mètode, unes òptiques que s'allunyaran un xic de les posicions passades establertes.

Seria a la vegada presumptuós, i impossible, de voler, en una breu exposició, incloure novament tota la problemàtica dels noms propis andorrans, començant per la toponímia. Amb el risc, repeteixo, de reincidir en temes ja perfectament tractats i explicitats —especialment per en Joan Coromines—, em referiré a uns punts només, doncs: començant pels més generals.

— Què dir, per exemple, sobre el *substrat basc* que no hagi estat, al menys, evocat, i, per molta gent, acceptat com a dogma?

Tothom sap que, a les Valls d'Andorra, com a tot el Pirineu - i Pre-Pirineu fins a tocar al Mediterrani, apareixen com a noms designatius de pobles, de rius, d'accidents orogràfics (muntanyes, colls, etc.), una munió de noms propis que

tenen, —alguns una equivalència exacta en basc (*Aran-Vall*; *Erts* = caire, vorera; no retinc *Muga*, que cita en Coromines, perquè és segur que la paraula havia esdevingut unitat de l'estructura del català); —d'altres amb una semblança colpidora (o al menys amb unes terminacions o desinències que corresponen a paraules i desinències de la llengua basca moderna— tal com la podem conèixer, i probablement no pas tal com era als orígens): terminacions amb *-erri*, *-arri*, etc.

La tesi d'en Joan Coromines és ben coneguda. A aquestes valls pirinenques, la densitat d'aquests topònims bascs —o íbers—, en tot cas d'aspecte ni llatí ni germànic, i per consegüent pre-romà, és tan forta, que no és possible d'imaginar que fossin tots creats (és a dir implantats en els llocs que designen) tan remotament que haguessin precedit la dominació romana. En Coromines treu la deducció, segons ell inapelable, que foren creats després de la dominació romana (i sembla evident que té raó), i que d'això en deriva el fet que, en aquelles (aquestes) valls, la població seguia parlant una llengua pre-romana (assimilable a un íber-basc) a l'inici de l'Edat-mitjana, o en plena Edat-mitjana. La segona part de la demostració em sembla —bé que generalment admesa— no gens evident, perquè no demostrada.

Em permetré una presa de posició, prèvia a qualsevulla discussió sobre toponímia. Com a historiador, i com a freqüentador assidu de prehistoriadors també, considero una condició sine qua non de la recerca científica, l'acceptació de la norma següent: En arqueologia, com en arqueologia lingüística, l'objecte estudiat (en el nostre cas: el topònim) no pot ser considerat —amb plena seguretat— més antic de l'època on es troba efectivament documentat (per l'epigrafia, la documentació escrita). Mancant de proves, tota hipòtesi d'allunyament vers el passat pertany als dominis de la pura especulació (amb més o menys de probabilitats de veracitat). M'explico: quan hom pretén que topònims com *Besalú* i *Verdú* són celtes (al país català), i que la més antiga font documental per a l'un és del segle IX i per a l'altre del segle XII, com a historiadors exigents hem de respondre que aquests dos topònims, no podem assegurar amb certesa que siguin celtes, ni proto-celtes, ni romans ni germànics: sinó simplement medievals, fins a prova del contrari.

Deixem, ben entès, la porta oberta a les especulacions, amb la condició que no vulguin desprendre's de l'etiqueta d'allò que són: especulacions pures, més o menys verosímils. I no podem admetre que es confonguin dos camins ben diferents. L'un totalment cert, científic, empíric: com és la recerca documental de la història d'un mot, d'un topònim, procedint sobre bases assegurades; i l'altre, la de certs etimòlegs que, aferrats a una concepció de la lingüística que data del segle passat i ha estat rebutjada en part al segle nostre, —no van més enllà d'unes mal anomenades «lleis» fonètiques, i ignoren que cada mot té la seva genealogia específica. Els més seriosos, però, d'aquests etimologistes, no acceptaran aquestes mal anomenades «lleis» amb els ulls clucs, i tindran en compte la Història (general, el context, les migracions, l'economia, la geografia, etc.), les estructures lingüístiques creadores de possibilitats d'analogia, els substrats, els superstrats, els adstrats. Tot plegat complicant extraordinàriament l'estudi de la vida dels mots.

Retornant als mots pirinencs que semblen pre-romans, i la implantació dels quals és atribuïda a una gent que seguia parlant un íber-basc en plena (o després de) la romanització de la resta del país: no nego pas radicalment la possibilitat.

Fa molts d'anys que jo mateix (1960) vaig insistir sobre la molt tardana cristianització (i per tant catalanització), no solament d'aquestes valls pirinènques, sinó de totes les muntanyes. I no parlem ja de la romanització. Els romans eren gent pragmàtica, que només s'interessava per dues coses: el rendiment i la seguretat estratègica. Per tant, poblava i dominava (i romanitzava, i després cristianitzà) les planes riques, fèrtils (Rosselló, Empordà, Vallès, etc.), ocupà els punts militarment importants, o de defensa de les comunicacions, i abandonà purament i simplement les zones pobres: la muntanya sense valor estratègic o econòmic, als antics i inofensius pobladors indígenes. No seré doncs pas jo qui denegui a priori la «possibilitat» d'uns noms andorrans, o pallaresos o cerdans, engendrats per pobles menyspreats pels romans, i pre- i co-carolingis fins i tot, i que seguien parlant, no un futur català, —un baix llatí caminant vers un proto-romànic que esdevindria català, sinó una llengua veïna del basc i de qualque manera amb ell lligada.

Però tampoc seré jo qui admetré aquesta hipòtesi (que no passa d'una hipòtesi) com a veritat demostrada indiscutiblement. Passaré ràpidament sobre les objeccions a les «lleis» d'evolució fonètica peculiars que en Coromines enumera per al pallarès (persistència de la -o final, etc.) pres com a paradigma, basant-se en una majoria d'exemples massa moderns, puix que la meua objecció major desplaça cronològicament tots els fenòmens.³

Una altra hipòtesi, en efecte, tant o més fonamentada, pot ser oposada a la precedent. De la immensa majoria d'aquests noms només en tenim una constància documental relativament moderna. Els més antics són documentats del segle IX, poquíssims (els noms per exemple de les sis parròquies andorranes); d'altres, pocs, dels segles X i XI; d'altres més recentment encara. Quan han estat doncs creats?

A manca de proves d'existència anterior, no tenim dret d'imaginar-los molt més antics que la data de la més antiga documentació; i llur història es limitarà a comprovar llur evolució (de vegades ràpida) en els temps coneguts (així el *Vall-Cerdana*, pallarés esdevingut *Barcedana*⁴).

Segons la meua modesta opinió, salvant alguns casos molt rars: com els noms de països o regions. (L'exemple d'*Andorra*: antigament també *Annorra*, mot potser agermanat amb el de *Núria*, *Annuria*: parella primer afirmada, i després posada en dubte pel mateix Joan Coromines⁵), els topònims andorrans que semblen bascos deuen ser, —o podrien ser— meres aportacions antroponímiques. És a dir, trasllats de noms de persona, arribades aquí (de tot temps ha arribat aquí gent forastera. V. infra) en períodes diversos. Vinguts de terres septentrionals gascones, o de terres més occidentals hispàniques.

Tots, o la majoria, noms de persona que batejarien les terres que posseïen, o les cases que fundaven, o els boscos que arrabassaven, o les roques on s'espensaren. Mots potser genèticament íber-bascoïdes, alguns, però funcionalment d'apli-

cació recent. Per exemple, *Anyós* (documentat *Nos* l'any 1176) no em sembla que pugui ser relligat —directament— al basc.⁶ I el mateix podríem dir de *Juverri*, *Bixessarri* (*Bexasarri*, s. XII), i tant d'altres, amb les mateixes reflexions. Quant a *Ordino*, *Canillo*, ostenten radicals, probablement, romànics; que poder correspondre a noms de persona protomedievals.

Naturalment tot dependria del que va passar (en moviments demogràfics) a Andorra en aquelles èpoques. I no tenim els arguments documentals suficients per a desxifrar-ho; si no és *el fet incontestable del predomini, a tota època i en totes les geografies, dels antropònims en la creació dels noms de lloc*.

Així, acontentant-nos ara de plantejar uns dubtes, en aquest primer punt, contra conviccions massa dogmàtiques, ens enfrontarem a un altre problema, —on la toponímia permetrà potser d'aclarir un episodi històric ben obscur.

¿Què sabem del pas i sojorn dels àrabs a les nostres Valls?

Molts historiadors, sense restriccions, han afirmat que, —davant d'unes muntanyes tan enlairades i unes valls tan encongides, els moros i berebers i visigots col·laboracionistes, premuts de terror, s'havien abstingut de penetrar a Andorra, i a d'altres raonades pirinenques: Pura especulació novament. Ja sé que en Joan Coromines assegura: «a Andorra no hi ha aportacions aràbigues».⁷

Personalment m'estranyaria molt que els moros no haguessin passat, i s'haguessin establert, al menys per raons estratègiques, en unes valls que han estat sempre de pas, durant tots els segles, —de pas per als pastors d'ambdues vessants del Pirineu, de pas per al bestiar (la Solana d'Andorra n'és un vestigi), de pas per als marxants i traginers, de pas per als tractants en bestiar, sense parlar (i se'n pot parlar) dels contrabandistes.

Els dominadors àrabs, al menys, devien doncs establir punts de vigilància aquí, en el moment que arribaren fins a Poitiers, i després restaren llargament encara de l'altra banda del Pirineu: em sembla evident. I, contra el mestre Coromines afegint⁸ que no sap com explicar l'origen de *Llumeneres* —aquest poblet estratègicament situat per a vigilar l'entrada o sortida de la vall de St. Julià, ja fa molts anys que vaig proposar⁹ que *Llumeneres* (documentat «Almuneres», al segle XII) devia provenir del mot àrab *Al-Munera*, la «talaia»,¹⁰ puix que en porta l'article ben característic.

La talaia, la torre de vigilància i defensa en un lloc ben apropiat: tot queda enquadrat i raonable. Si la meua hipòtesi fós assegurada (sembla probable), la presència d'un topònim resoldria un problema històric; i demostraria la importància de la toponímia en qüestions com aquesta.

(Naturalment no he fet al·lusió a *la Seca* i *la Meca*, considerant-los moderns, i absolutament fora del context àrab, malgrat l'aspecte del segon).

De problemes d'abast general plantejats a, o per, la Toponímia, passarem a enumerar breument alguns casos particulars conflictius.

Quan vaig rebre —i fullejar amb un sincer plaer i ver profit, el *Diccionari Geogràfic Valls d'Andorra*, no vaig mancar d'observar, en la introducció, que,

presentada la llista dels topònims al M. I. Consell de les Valls, o a la M. I. Junta de Serveis Públics, per la Comissió Lingüística per a l'oficialització de les grafies, la M. I. Junta i Consell *no* van acceptar dos canvis que proposava la Comissió: ¹¹ *La Massana* (que hom proposava d'escriure amb -ç-) i *Aixirivall*.

Quant a *La Massana*, la Comissió L. proposava d'escriure-ho amb -ç- basant-se en el «seu origen» (es troba escrit «Maciana» el 839), i perquè, suposo també, que és la grafia que recomana l'I.E.C. (o la G.E.C., que repercuteix automàticament l'I.E.C.), i la Generalitat de Catalunya l'any 1933, amb idèntica actitud. La Junta contestà negativament «en consideració de la dilatada utilització d'aquesta ortografia» (amb -ss-). Qui tenia raó? Quin argument ha de decidir la grafia oficial d'un nom de lloc?

Abans que tot, és exigència lògica que la grafia proposada correspongui a la pronunciació (salvant casos excepcionals, però que malgrat tot es retroben). Aquest factor no afavoreix ni obstaculitza cap de les dues grafies: amb -ss- o amb -ç-, el mot implica exactament la mateixa pronúncia (com *Caçà* i *Cassà*, etc.). Seria diferent si algú s'hagués entestat en escriure, per ex., *La Masana* amb una sola -s-. Aquesta grafia hauria estat rebutjable perquè, en les convencions ortogràfiques de la llengua que parlem, -s- entre dues vocals (com en els mots «casa» «rosa») es pronuncia sonora. La grafia hauria divergit de la pronúncia: i per tant inacceptable.

Però aquest no era ací el cas. Les grafies amb -ç- i amb -ss-, d'aquest punt de vista, són tan correctes l'una com l'altra. Per què decidir-se cap a la -ç-? Hom argumenta «l'origen» (suposo que l'etimologia) i la més antiga documentació. Després diré què em sembla el valor de l'argument etimològic. Per al cas particular de *La Massana* haig de subratllar prèviament un fet important: que *no* es coneix exactament, amb certesa, quin és l'origen, l'ètim, del mot.

Ja sé que especialistes de valor, en Joan Coromines per ex., ho associen amb «poma» (que també es diu «massana» o «maçana» o «mançana» a algunes comarques catalanes, corresponent al castellà «manzana»), d'un equivalent llatí: «matiana».

Uns altres erudits, però, molt seriosament preparats, han denegat aquesta teoria. No és ara moment de recordar el detall de la polèmica, en la qual intervingué molt especialment el professor Antoni M.ª Badia i Margarit en la seva actitud ¹².

Jo mateix, l'any 1960, situant en el mapa els diferents «Massana», «Massanes», que existeixen a les nostres àrees geogràfiques (el *Coll de La Massana*, que separa el Rosselló de l'Empordà; el *Coll de La Massana* que permet el pas del Bages al Baix-Llobregat; un altre que estableix la frontera entre la Plana de Vic i el Vallès, sota el Tagamanent; un altre al límit de la Selva amb el Vallès, etc.), comprovava com aquests topònims es trobaven localitzats en uns punts tan bessons, que forçosament calia atribuir-los un sentit totalment deslligat de la fruita (poma) o l'arbre fruïter: havien de posseir un sentit vial o estratègic. En Balari i Jovany, fa cent anys, amb la seva vasta erudició completada per una sensibillíssima intuïció, ja va proposar una explicació veïna: incloent el mot entre

els orònims, —potser amb el significat de pedra o de conglomerat pedrós¹³.

En Badia i Margarit s'inclina també vers un sentit oronímic; personalment la localització em fa pensar en un contingut oronímic o vial (coll, estret, límit o muga); sembla, en tot cas, que el mot *Massana* no ve originàriament del llatí (en tot cas, molt tardanament, es podria admetre una analogia per etimologia popular amb el mot que designà la poma o pomera). El document del 839, i algun de posterior, llatinitza el nom així; i no deixen de ser simples llatinitzacions, sense cap imperatiu per a nosaltres. Cal afegir, de seguida —per als qui concedeixen un valor especial al detall— que la grafia amb *-ss-* d'aquests topònims és quasi tan antiga com la grafia amb *-ç-*. Trobem un *Massanet* escrit «*Massanedo*» l'any 814 i l'any 954; uns *Massana* amb *-ss-* al menys als 1009 i 1017; i, si furguessim, probablement en recolliríem d'anteriors.

Ara bé: de quin pes ha de pesar l'etimologia sobre la grafia moderna d'un topònim? Breument: encara que l'origen de *La Massana* fos realment llatí (que no ho deu ser), i encara que els descendents dels ètims llatins similars, (amb iod i amb possible pronúncia africada), hom convingui, —segons un síndrome que jo he batejat «la nostàlgia de l'africada», que han de ser escrits amb *-ç-* (per a recordar situacions de mil anys enrere): aquestes disquisicions filològiques un xic passades de moda i avui dia només fruit de la pedanteria, ¿poden obligar les institucions que han de decidir la grafia moderna oficial d'un topònim? Com a lingüista que sóc, com a historiador, i fins i tot com a simple ciutadà dotat d'un mínim de seny, haig de respondre rotundament que, en essència, no veig perquè la grafia d'un nom de lloc del segle XX hauria de reflectir obligatòriament una grafia o una pronúncia vella de mil anys.

Com a les cases actuals no tenim perquè afegir-hi merlets a la teulada, o ponts llevadissos de castells medievals; com als nostres pagesos no podem obligar-los (si no volen) a seguir portant calça curta, faixa, o eclops, i barretina.

Vull dir que no podem pensar, al s. XX —quasi al XXI—, en termes de merlets, de gipó, d'esclops i barretines; i que sempre m'han semblat un xic absurdes, i de vegades més tristes que ridícules, les reconstruccions arqueològiques, de les quals malauradament Viollet-le-Duc no tingué pas l'exclusiva, quan retrobem al voltant nostre tant de falsificacions «gòtiques» i «romàniques» en resurrecció-pastitx...

Si haguéssim d'acceptar la sola raó etimològica, la grafia certa o suposada primitiva, *Terrassa* (al Vallès) hauria d'escriure's amb *-ç-* també. *Girona* seria *Gerona* al menys, sinó «*Gironda*»; *Barcelona* esdevindria *Barcinona*; i no imagino pas on ens podríem deturar: a *Iltirta* millor que *Ilerda* per *Lleida*; a *Tarraco*...?

Per a *La Massana* doncs, de la qual no sabem amb certesa l'etimologia, però que, des de fa nou cents anys al menys es troba escrit amb *-ss-*, la grafia acordada oficialment pel M. I. Consell, la tradicional amb *-ss-*, apareix perfectament correcta i encertada; i hom no veu raonablement cap argument vàlid de canviar-la. (Recordem com al Rosselló també el *Coll de la Massana* és escrit amb *-ss-*, i ha donat nom a una revista de molts encerts, «*Massana*»; que existeix a Barcelona la prestigiosa *Escola Massana*, amb les *-ss-* de tots els antropònims homònims, etc.)¹⁴.

I, potser ni caldria afegir-ho, és obligatori de posar una majúscula al nom propi. I que el nom propi essent *La Massana*, cal escriure el «La» amb -L- majúscula. El contrari seria demostrar una grollera ignorància de la gramàtica més elemental, i la confusió d'un article, ara fossilitzat dintre el nom propi, amb un morfema amb funcions actuals d'article.¹⁵

Quant a *Aixirivall* (amb -A- inicial), el cas difereix del precedent. La raó de mantenir la grafia tradicional per part de la Junta em sembla un argument de pes. (En Joan Coromines també recomanava *Aixirivall*, amb -A-). La Comissió lingüística havia proposat *Eixirivall*, amb -E-, basant-se en la pronúncia actual (si realment aquesta és la pronúncia general?). L'argument etimològic, en canvi («eixir de la vall») no m'ha aparegut convincent, —és el menys que puc dir. Naturalment admetré les objeccions que s'em proposin.

Restava dempeus el problema del riu *Valira* (encara que no esmentat al *Diccionari Geogràfic*, però que provoca enrenou i confusions en d'altres treballs i publicacions). En aquest punt es podria reproduir exactament l'argumentació exposada a propòsit de *La Massana*. Si tothom digués, a les Valls (com jo he sentit a dir): *lo* o *el Valirà*, resultaria un ver despropòsit, un caprici injustificable de voler retrocedir segles enrera, i de forçar la gent a dir *la Valira*, per unes reconstruccions etimològiques gens demostrades. I sobretot tenint en compte que el mateix que proposa l'etimologia, també és el primer en posar-la en dubtes¹⁶.

El problema es complica quan llegim a les pàgines d'un excursionista barceloní de fa cent anys que els andorrans aleshores deien «la Valira». Error? Realitat? M'agradaria conèixer realment els fonaments d'aquest problema. Què diu la documentació?¹⁷

En tot cas la meua posició és clara: no tenen cap dret els filòlegs nostàlgics a voler imposar canvis contra natura, basats en situacions de molt de temps enterrades, o totalment imaginades. El meu doctorat en filologia, els meus molts anys de docència lingüística, els meus cursos universitaris en els departaments de Llengua espanyola, de Filologia catalana, de Filologia francesa, i d'Història medieval, em donen pes per a expressar lliurement la meua opinió sobre aquests punts.

Amb la mateixa franquesa diré que la decisió presa pels membres de la Comissió Lingüística, i redactors del *Diccionari Geogràfic*, de corregir els corònims o noms comuns geogràfics peculiars, genuïns del país, substituïnt-los per d'altres, pertanyents al català de Barcelona, no em sembla pas una mesura encertada. D'acord amb les càtedres de dialectologia i de geografia de les nostres Universitats, i de les Universitats estrangeres (franceses, canadenques, etc.) amb les quals estic en contacte directe, haig de recordar que en els topònims i corònims cal respectar les variants dialectals.¹⁸

I si a Andorra diuen «aubac», cal admetre «aubac», i no traduir-lo per «obac» o «obaga»; i si aquí diuen «salimandra», cal respectar-ho, i no corregir-ho en «salamandra»; i si pronuncien «llau», cal mantenir «llau», en lloc d'«allau». I utilitzar, com a comprovació per a aquestes tasques en cas de dubte, no un

diccionari escolar normatiu com el Fabra, sinó un de complet com és l'Alcover-Moll; o com serà —espero— el que ha començat a publicar en Joan Coromines; on tenen cabuda tots els dialectalismes que constitueixen la riquesa de la nostra llengua.¹⁹ Ço que no implica, naturalment, i de cap manera, una desagregació quant a la Koiné literària o administrativa.

No sé si val la pena de mencionar d'altres petits problemes. Jo hauria escrit *Cam Ramonet* (i no *Camp Ramonet*), perquè creiem retrobar-hi el mot *calm* o *cam*. Però no m'hi faig fort. Els qui han estudiat aquestes formes sobre el terreny deuen tenir unes raons més vàlides que les que proposen els teòrics, allunyats de les realitats. L'exemple pot servir de transició.

En *Cam Ramonet*, com en molts altres dels topònims andorrans, en efecte retrobem potser els noms de persona (bé que en Coromines cregui que *Ramonet* ve de «Romaní»...). Això constituiria una prova més de la validesa de les hipòtesis anteriors sobre els noms pretesament bascos. Una gran part dels nostres noms de lloc (de vegades una gran majoria —en època romana, noms en *-à* i en *-ana*, o en *-ac*; en època carolíngia: centenars de noms germànics) prové dels noms de persona contemporanis. I, inversament, existeix al llarg del temps, un transvasament, un trasllat continu, entre els noms de lloc i els noms de persona.

Aquesta evidència ens mena, en la darrera part d'aquesta exposició, a examinar ràpidament quina ha estat la història dels noms de persona (antropònims) andorrans, per tal de tenir-ho en compte sempre a l'hora d'estudiar els topònims.

(Exemples: nombrosos en el *Diccionari Geogràfic*. ¿És el *Solà de Nadal*, o el *Solà del Nadal*? la *partida d'Ensucaranes*, o la *partida d'en Sucaranes*? Què diu l'antroponímia?)²⁹

Hom pot considerar aquesta història dels noms de persona al llarg de cinc etapes o períodes.

Ia. Etapa: Visigòtics i germànics (segles VI al X: considerant que el parèntesi musulmà no degué tenir repercussions visibles i permanents sobre l'antroponímia). En un grup de petites dimensions (un poblet de pocs habitants) per a diferenciar els individus del grup n'hi ha prou amb un sol nom per a cada individu. És la situació en què trobem aquest país als primers segles medievals. En cada poblat, en cada llogarret, cada resident posseeix un nom únic —el de baptisme—, i aquest nom únic és (quasi sempre) diferent dels noms dels altres individus de la petita col·lectivitat. El nom pertany a la persona, com la persona pertany al nom.

Així trobem aquí, als segles IX, X, llistes com la següent²¹, del 903: *Ricosind*, *Guilimund* (hom ha pretès, raonadament, que era l'origen de *Guillemó*), *Brungald*, *Sesegut*, *Ermemir*, *Alderic* o *Auderic*, *Ermenonci*, *Utiló*, *Miró*; i *Seniofreda*, *Manzulina*, entre les dones.

En general noms germànics, o d'antics gots, o de francs novament arribats, i que —contràriament a allò que pretenen els «especialistes», ja no tenen absolutament cap sentit. Ja no signifiquen, ni «el camí poderós», ni «la voluntat protectora», ni «el vell ric», ni «el guerrer famós», etc.- com volien dir segles enrera.

Havien esdevingut senzilles etiquetes, sense contingut semàntic, per a designar una persona i distingir-la d'una altra (preferint, això sí, de vegades, la conservació d'una mateixa desinència dintre una família; o una mateixa arrel).

Entre aquests noms en suraven alguns també d'ètim llatí (*Esteve, Laurenci*, etc.), també simples designatius, sense significat propi.

IIa. Etapa. (segles XI, XII). Per raons potser no del tot aclarides, però que jo crec presidides per dos factors essencials, es produeix una transformació total en l'estructura antroponímica del país. El primer factor: la piràmide feudal. Tot individu, excepte el sobirà, era dependent ensems i en depenia altri: prometia i rebia protecció i fidelitat. Penso que aquests lligams recíprocs entre senyor i vassalls es reflectiren progressivament, ans ràpidament, en les fonts baptismals. Quan els senyors es deien *Pere, Ramon, Guillem, Arnal, Bernat, Berenguer o Mir*, els vassalls devien demanar d'una manera més concreta el patronatge apel·lant al padrinatge cristià, i, consegüentment, aquests noms de padrins-protectors devien passar als vassalls en progressió corresponent a l'expansió piramidal del feudalisme: ço és en progressió geomètrica. El segon factor: econòmic i institucional a la vegada: l'heretatge aplicat al nom.

Resultat característic del segon període: en el mateix poble o llogarret d'abans, on cada individu posseïa un nom diferent, ara cada individu segueix portant un sol nom, el de baptisme, però els noms de baptisme escollits es repeteixen quasi incomptablement. Si, en el primer període, en un poblet de 100 habitants, hi havia 100 noms diferents (o quasi), ara —final de l'onze, principi del segle dotze,— en el mateix poblet de 100 habitants hi haurà gairebé només *Peres, Ramons, Guillems, Bernats, Berenguers o Arnals i Mirs*. Una vintena només de noms de baptisme.

A Andorra, l'any 1176, comptant les sis parròquies, trobem que per cada cent habitants hi havia 20 *Peres*, 14 *Arnals*, 12 *Guillems*, 10 *Ramons*²².

Conseqüència: el sol nom de baptisme ja no serveix per a distingir els individus entre ells. Quin *Pere*, d'entre tants (n'hi devia haver tres o quatre per parròquia), Quin *Arnal*? Quin *Guillem*?

IIIa. Etapa. (segles XII a XIV) Cal doncs afegir un distintiu entre tants d'habitants portadors del mateix nom de baptisme. Aquest signe distintiu serà aleshores un sobrenom, o renom, o malnom, individual. Apel·larà a qualitats o defectes, físics o morals. ¿Quin *Pere*?: el *Pere Sec*, el *Pere Rull*, el *Pere Pintat*, el *Pere Rossell*, el *Pere Rossa* (de la mare), el *Pere Bou* (metàfora?), el *Pere Forçat*, el *Pere Bonet*...

O als oficis o funcions exercits: el *Pere Fabra* (Ferrer), el *Pere Moliner* (més tard *Molner*), el *Pere Fiter* (diferents sentits possibles: potser el qui es responsabilitzava de les fites), el *Pere Forner*; i el *Sabater*, el *Serraller*, el *Pellicer*, i potser el *Mainader*...

I si era pubill: el *Pere Pubill*. I els indicadors d'origen: si venia d'un país o d'una regió o comarca veïnes: Quin *Pere*? el *Pere Cerdanyes*, el *Pere Lavèrnia* (francès que venia d'Alvèrnia); o d'un poble o casa, andorrans o de prop d'An-

dorra: *Nagual* o *Nagol*, *Aubinyà*, *Pal*, *Tor*, *Llumeneres*, *Bons* (per *Les Bons*); i el de l'*Areny*, del *Casal*, de la *Palanca*, de la *Casamajor*; i el de la *Vila* o del *Vilar*; i els que hi habitaven a un barri determinat: el *Capdevila*, el *Mitjavila* o *Miavila* (després, amb matrimoni: el *Pal-Mitjavila*), el *Soldevila*.

I els indicadors de la filiació —que consistia, aquí només: als països catalans i a França— amb la juxtaposició del nom del fill al nom del pare (quan als altres països és emprat un sufix o un prefix): el *Pere Berenguer*, que volia dir Pere fill de Berenguer, que donarà *Beringuer* després, i més tard encara *Bringué*; i el *Pere Folc* (fill d'un Folc), i el *Pere Guitart* (fill d'un Guitart), i el *Pere Gaspar* (fill d'un Gaspar) després *Gaspà*; i el *Pere Babot*, fill d'un Babot, derivat de Babilas —ja citat el 1162. I, de vegades, amb un diminutiu, quan el nom del fill era el mateix que el del pare: en Guillem, pare; i en *Guillem Guillemó* o *Guillemot*, o *Guillemet*, fill; i en Joan, pare, i en *Joan Joaní*, fill...

IVa. Etapa. A l'expansió dels renoms —demostrada absolutament necessària, succeeix la transformació d'aquests renoms individuals en noms de família: per la continuïtat d'alguns d'ells. El fill del sabater, i el nét del sabater, seguien essent sabaters. I així els forners, els moliners, etc. Per analogia, els altres renoms seguien la tendència. Però no solament per això. Per una altra raó de més pes: econòmica. Passarà el renom del pare al fill per a assegurar la continuïtat en les escriptures, com a garantia de la transmissió segura de beneficis, avantatges, propietats o censos, que constaven en els documents.

I així han nascut, en els segles medievals de l'Edat-mitjana, els nostres cognoms o noms de família, els que portem ara. Suposo que hom haurà observat que tots els malnoms o renoms individuals més amunt esmentats corresponien a noms que esdevindran cognoms després a les Valls. Aquests cognoms es troben als segles XVI i XVII aquí²³.

Va. Etapa: Mentrestant, també en la utilització dels noms de pila o de baptisme s'esdevenia una modificació de les preferències. Ja no predominen aquells noms medievals obligats pel feudalisme, i cedeixen al pas a d'altres noms de baptisme escollits per altres raons (devoció, patrons de parròquia; etc.).

Així al s. XVII a Ordino, els noms d'home més corrents ja són: *Joan*, *Pere*, *Joan-Anton*, *Guillem*, *Jaume*; les dones *Caterina*, *Maria*, *Joana*, *Ma. Àngela*; a St. Julià de Lòria, en homes: (al mateix segle) *Joan*, *Antoni*, *Bartomeu*, *Pere*, *Jaume...*; en dones: *Maria*, *Caterina*, *Magdalena*, *Margarida*. Amb aparició de noms quasi completament desconeguts en èpoques anteriors²⁴, com *Joan*, *Jaume*, *Antoni* o *Bartomeu*. Noms que conservaran uns rengs similars de major freqüència fins al s. XX. A Encamp i Canillo, al final del segle passat i principi de l'actual, els noms d'home més corrents eren (a part una excepció) aquells precisament que els medievals no utilitzaven: per ordre de major a menor freqüència, *Antoni*, *Bonaventura*, *Josep*, *Joan*, *Francesc* o *Francisco*, *Jaume*, *Pere*, i *Miquel*. També a Andorra i Sant Julià els noms masculins més adoptats al segle XIX són *Bonaventura* i *Antoni*. Per les dones: *Maria*, *Rosa*, *Antònia*, *Dolors*, *Tresa...*²⁵.

Però aquesta darrera etapa presentava encara una modificació més fonamental:

en una comarca relativament tancada, com era aquesta, sense gaire renovellament de les famílies es torna a crear una situació similar a la ja trobada als segles XI i XII²⁶. En un mateix poble, resultat de l'endogàmia, els mateixos noms de família es repeteixen massa sovint (*Areny, Babot, Baró, Casal, Farré, Mas, Moles, Naudi, Rossell, Torres, Vidal...*); i el nombre dels prenomés és massa reduït. A Ordino, al s. XVII, 27% dels homes es diuen *Joan*, i 21% de les dones *Caterina*...

Cal novament recórrer a un altre signe diferenciador, que supleixi la manca d'efectivitat del prenom sol acompanyat del cognom. I és aleshores, al llarg d'aquests segles —del XVII al XIX—, quan es procedeix a la creació, ara també necessària, d'allò que anomenem els «noms de casa» (després d'unes temptatives de recórrer al doble, o triple, prenom).

Noms de casa, la generació dels quals apel·la a dues sorgències: d'una banda, en el cas freqüent de la pèrdua d'un cognom (a despit de la institució de la pubilla, encarregada de conservar el nom de la casa), quan no existeix ni hereu ni pubilla, o quan moren sense hereus, o quan la pubilla ha de casar-se amb hereu. Aleshores, el cognom que hauria de desaparèixer, es conserva prenent la forma d'un renom col·lectiu: el nom de casa.

En d'altres casos (aquells realment supletius: quan cabalers instauren casa), els «pobladors», no podent usar el cognom patern, perquè prestaria a confusions —i potser a conflictes, adopten un veritable malnom o renom individual. Recorrent sempre a les possibilitats enumerades abans: qualitats o defectes físics o morals, costums, anecdotari, oficis, origen, filiació segons prenom.

Penso que és aleshores (s. XVII-XIX) quan sorgeixen noms de casa com: *Barranà, Branguela* (= Berenguela), *Bundància, Carrasquet, Coix, Diumenge, Farréfol, Garravet, Gau, Lleig, Mal-estibat, Marsella, Noi, Parrot, Peretol, Pirat, Porró, Regí, Som, Teresà (Tresà), Toneta*, etc. Alguns dels quals ja han desaparegut,²⁷ si d'altres han persistit fins als nostres dies.

Sigui com sigui, i en conclusió, caldrà repetir allò que deiem en començar: una ullada al conjunt dels topònims andorrans demostra llur interpenetració amb els antropònims del país. Un repàs al *Diccionari Geogràfic* és alligador: trobem al llarg de les pàgines, exemples com *l'Alzinar de Guillemó, la Basera Mateu, les Boigues del Miqueló, la Pleta i els Còms de Jan, la Borda del Bringué, la Borda de Bundància (del?), la Borda del Gabriel* (sic. Deu ser «del Grabiél», com consta sempre l'antropònim?), *la Font del Pascol, cal Jaumina, lo Camp de Jordà, la Canal de Nicolau, la Canal de Rita, el Cortal del Folc, l'Estanyó del Querol...* I així centenars de més, amb prenomés, cognoms, i malnoms o renoms.

De cara al futur de la investigació onomàstica, que imagino fructífera a la vista de tan bona feina ja realitzada, el millor consell que encara es pugui donar als investigadors és el de no separar les dues branques; i de conjuminar sempre l'estudi dels noms de lloc i el dels noms de persona; amb utilització sistemàtica, no solament de les fonts orals, sinó de totes les fonts escrites²⁸.

1. Joan COROMINES, *Toponímia d'Andorra*, publicat per primera vegada en 1955; reeditat, simplificat i corregit, el 1970, en el volum II d'*Estudis de Toponímia*.
2. *Estudis*, I, 28 i 110 sqq.
3. COROMINES, *Estudis*, I, 122 sqq.
4. ONOMÀSTICA B. I., III.
5. *Entre Dos Llenguatges*, II, 94 n.
6. COROMINES, *op.cit.*, 177.
7. *Toponímia d'Andorra*, p. 28.
8. *op. cit.* p. 37.
9. E. MOREU-REY, *Els Noms de Lloc*, 1a. edició, 1965.- El senyor Jordana, durant el col·loqui m'objecta que, sobre St. Julià d'altres llocs, es troben més estratègicament situats (St. Martí, Certes) que no pas Llumeneres.
10. Recordo que, havent encarregat al P. Cebrià BARAUT l'article «Andorra» per a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, en rebre'l vaig manifestar-li per escrit la meva satisfacció, tot i expressant-li la meva objecció a la tesi segons la qual les Valls restaren «lliures de l'ocupació directa dels invasors».
11. V. article, Ramon GANYET, i Jaume RIBA, *el Recull de Topònims del Diccionari Geogràfic*, en aquest mateix ONOMÀSTICA B.I.; i *Valls d'Andorra. Geografia i Diccionari Geogràfic*, Andorra 1977, p. 80.
12. V. sobretot BADIA i MARGARIT, *Els Noms de Lloc catalans «Maçana» i afins*, in «*Estudis Romànics*» 1961 (1966), 157-174 (que reprèn en part: *De nouveau à propos des noms de lieu catalans «Maçana», «Maçanes», «Maçanet»*, in «VII Congrés Sc. Onom. Amsterdam 1963», publicat en 1966, on l'autor em fa l'honor de citar-me quatre vegades.
13. BALARI i JOVANY, Notes inèdites, publicades per BADIA i MARGARIT, *op.cit.*- Posteriorment al col·loqui, el Sr. Ramon Amigó i Anglés, em confirma també el seu escepticisme quant a la relació «massana/poma», en presència del topònim pirinenc *Massanellic* (a Tragu-rà), fronterer, i situat a una altitud (2.400) absolutament incompatible amb l'arbre fruiter.
14. No he negat mai un *valor relatiu a les etimologies*. He pesat bé les meves paraules: he recordat simplement que l'etimologia és especulativa, i, per tant, amb probabilitats variades d'encert. Caldria precisar: existeix una recerca genètica, documentada, dels mots, plenament convincent i indiscutible; i unes especulacions més o menys gratuïtes. Són dues metodologies diferents. D'una banda els qui retroben àmpliament documentada la transformació; d'altra banda aquells especialistes que, perquè tres topònims similars d'aspecte pre-romà designen indrets rocosos, imaginin que el mot que els bateja correspon al basc o a l'ibèric i significa «cingle», —amb tantes possibilitats (però no impossibilitat) d'encertar com de guanyar la rifa.
15. E. MOREU-REY, *Grafia d'articles fossilitzats en topònims*, B. 1978.
16. COROMINES, *Toponímia*, II. 84.
17. En el curs del Col·loqui si bé el Sr. Antoni Morell ha reconegut que en la documentació hom troba de vegades «lo Valira», o «lo Balira», i també «la Balira», el Sr. Cònsol d'Ordino, Sr. Albert Pujal, («Gené d'Arans»), la casa del qual es troba a 150 m. del riu, ha sentit a dir a casa sempre «lo riu»; i «la Balira» especialment quan baixa amb molta aigua: «Baixa una Balira com per a moure tres moles». Hom diu també, sense article «Et llançaré a Balira» (E. París).
18. *Diccionari Geogràfic*, p. 79.
19. En un article, ONOMÀSTICA B. I., III, 1981, estableixo comparativament els nivells de riquesa lèxica de tres diccionaris. L'ALCOVER-MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en 10 volums, triplica el vocabulari del diccionari FABRA i el de la *Gran Enciclopèdia Catalana*.
20. És llargament documentat a Andorra el cognom *Sucarà* i *Sucarana* (v. Apèndix); i hi és anotat també el nom de baptisme *Nadal* (id.).
21. Llista del 903, transcrita per D. Cebrià BARAUT, in *Origen i desenvolupament de la*

senyoria episcopal d'Andorra, 1973; reproduïda per Jaume RIERA, el 1975, en la nadala de Bartomeu Rebés Duran.

22. Proporcions exactes sobre 383 habitants: Pere, 19,32%; Arnal, 13,57%; Guillem, 12,01%; Ramon, 10,18%. Xifres calculades sobre documents publicats per F. VALLS I TABERNER, *Privilegis i Ordinacions de les Valls Pirinenques*, III, Vall d'Andorra, B. 1920, 395-400, de l'Arx. Cap. de La Seu d'Urgell, *Lib. Dotal.*, I, 246, 8; E. MOREU-REY, *Martin, Problème historique et philologique*, in «A.E.M.» VIII, 1972-1973, p. 41.

23. V. *Apèndix*. Llista de cognoms a les escriptures de Sant Julià al segle XVII.

24. V. *Apèndix*. Noms d'homes i de dones a Ordino i Sant Julià, al s. XVII.

25. V. *Apèndix*. Noms i cognoms a Encamp i Canillo entre 1881 i 1927; i noms i cognoms a Andorra, entre 1848 i 1860.

26. Això no vol pas dir ignorar la constància de la immigració: de tot temps han vingut immigrants a establir-se a Andorra. A certes èpoques amb major densitat. Per exemple al segle XVI, la majoria dels vicaris i animers de les parròquies andorranes (com en la resta del país) eren francesos. Malgrat llur pobresa, els documents parroquials donen qualche indicació. Al s. XVII, a St. Julià els *Marca* i els *Lavèrnia* eren francesos. Els *Marsillac* venien d'Adrall, però ho devien ser originàriament. Els antropònims també són una font d'informació. Bé perquè llur forma és forastera (els *Duque*, el XVII a S. Julià; els *Ortis*, els *Laffite*, *Vigo*, *Girau*, al segle passat, etc. Bé perquè són indicadors de procedència: *Cerdanyes*, *Cardona*, *Solsona*, *Picart*, *Pallarès*, *Aristot*, *Castellbò*, *Montellà*, *Torà*, *Rosselló*, *Bigatà* (*Vigatà*), *Claverol*, *Musoll*, *Maranges*, *Tor*, *Pujal*; etc. I potser *Areny*, i d'altres.

27. V. nota final de la llista dels noms i cognoms de 1848 a 1860; *Apèndix*.- V. també la recensió, al capítol Bibliografia, de l'obra *El Consell General*.

28. V. supra la ponència del Sr. Antoni MORELL.

IGNORÀNCIA DELS NOMS I COGNOMS

(Súplica de Mn. Bernardí Baradó al bisbe d'Urgell, l'any 1746.- Document transcrit per Montserrat PALAU en el seu treball inèdit «Noms antics de bateig a les Valls d'Andorra».)

«Molt Iltre. Sr. Visitador, en atenció del decret me deixà lo Iltre Dr Vicari GI en la visita prop pasada de que en lo Lbre dels batismes escrigués noms i cognoms de avis paternos i maternos he executat lo de per dit Sr manat pero ab gran treball per aver vingut molts sens saber dits noms y ab gran dificultat dels Padrins he pogut inquirir dits noms y cognoms, quedantme vehement suspita que molts padrins no me hauran informat dels propis noms i cognoms, sino de noms que vulgarment los diuen, reselant que en lo esdevenidor no sia major confusio si no se ofereix la inquisicio de algun o alguns de estos baptismes, per lo que espero de V. R. em donara arreglament ab lo qual deixa lo de ditas relacions sens rastre de confusio; favor que espero de la benignitat de V. R.

Bernardinus Barado Vri Pptuo de St Julia
suplicant»

EL COL·LOQUI

El Senyor *Ramon Ganyet* obrí el debat, apuntant les propostes concretes següents:

1. Complementar els treballs realitzats el 1974, fent figurar els noms dels conreus sobre els plànols topogràfics del M. I. Consell a l'escala 1/1000 i 1/500.
2. Oficialitzar els noms recollits, si això ha d'estimular la crítica i recerca.
3. Crear la *Comissió de Toponímia d'Andorra*, que serveixi de punt de referència i reflexió per a mantenir viu el Diccionari Geogràfic de les Valls d'Andorra, i completar-lo. La funció de la Comissió seria de centralitzar les crítiques i fomentar l'ampliació del diccionari.

A títol purament orientatiu se suposa que una comissió de cinc o sis membres podria ésser operativa; composta, per exemple, d'un Conseller de la M. I. Junta d'Educació, Cultura i Esports, un Assessor pedagògic del M. I. Consell, un expert filòleg, un tècnic en geografia i cartografia, i algun altre membre de designació del M. I. Consell General.

4. Impulsar la investigació, a dos nivells:

a) Al nivell de l'especialista,, a base de foment directe per part de l'Institut d'Estudis Andorrans, i sota el patrocini de la M. I. Junta d'Educació, Cultura i Esports.

b) Al nivell de divulgació, especialment a les Escoles, amb l'estudi de fonts documentals andorranes (de les quals en ha parlat el Sr. *Antoni Morell*). Els noms de les cases, els llibres de viatges, les publicacions dels arxius, etc., poden servir de motiu per a la redacció de treballs pràctics de gran valor toponímic. Per altra banda, per via indirecta, es fomenta el coneixement d'aquests textos que són un dels patrimonis més preuats d'Andorra.

El senyor *Rosend Jordana*, antic Notari de les Valls, evoca uns quants punts conflictius:

— Del nom del poble molt típic de Sant Julià, amb formes «Bixissarri» o «Beixissarri» que no són considerades populars, la pronúncia, adoptada també per molta documentació notarial, és «Bississarri».

— Llumeneres o Llumaneres recorda evidentment l'estri destinat a sostenir

les teies per a fer llum; una objecció contra el sentit de «talaia» proposat per E. Moreu-Rey podria sorgir de la situació geogràfica del poblet, més enclotada per exemple que no pas Certers o Nagol que dominen millor la vall de Sant Julià.

— En els documents mil·lencentistes i mil·letcentistes de la Notaria hom troba sempre «Les Caldes», o «Es Caldes», o «el lloc de Caldes». Aquest és el nom genuí, sense fer-lo precedir de «Les» en «Les Escaldes». Tesi reconeguda pel Pare Cebrià que objectava però que, havent estat emprat tant modernament el nom amb l'article afegit, seria difícil de retornar a una situació pretèrita.

(El Senyor E. Moreu-Rey respon, després d'agrair al Sr. Jordana les atencions proporcionades a alumnes universitàries, en recerca de dades sobre noms d'Andorra; i que pogueren consultar uns protocols antics de la Notaria.— Sobre Llumeneres, l'argument de la situació pot ser vàlid, però la forma trobada al segle XII, «Al-Muneres», amb l'article àrab, sembla excloure tota relació amb les «llumeneres». Quant a «Bixessarri», ja és documentat així en un text del segle XII, escrit amb -x-. Sobre el punt de «Escaldes», és evident que la forma antiga és «Les Caldes» o «Es Caldes»; ara: el fenomen és perfectament natural a les llengües, que dóna en català, per exemple, «les estisores» - per «les tisores», o «les estovalles», per «les tovalles». Responent a les propostes del Sr. Ramon Ganyet, subratlla evidentment també l'interès i la utilitat dels treballs d'investigació evocats; indicant que hi ha alumnes de batxillerat que han fet treballs ben complets. Per citar només un exemple: al Col·legi de la Mercè, de Montblanc, amb alumnes de 3r. de BUP i de COU. Vetllant, però, en la protecció de la documentació més antiga, valuosa, i fràgil de vegades, que no pot deixar-se, és clar, sense control, a mans inexpertes, amb risc de destrucció o, al menys, de deterioració.)

El Senyor Jordana toca d'altres punts:

— Accepta el nom de l'Honorable Comú de la parròquia d'Escaldes-Engordany, però «Escaldes-Engordany» com a poble no existeix (sinó que continuen existint el poble d'Escaldes i el d'Engordany).

— Quant als patronímics és generalitzat que es recullin els noms de patró de la parròquia: alguns Julians de Sant Julià, moltes Caterines a La Massana, i molts Peres a El Serrat.

El Sr. Albert Pujal confirma que, vivint a la vora del riu Valira, sempre ha sentit a dir expressions com: «Baixa una Valira com per a moure tres moles». I, referent a l'escorcoll d'arxiu, comenta, com a Hble. Cònsol d'Ordino, que ja ha estat començada la investigació, amb troballes interessants, com per exemple que Ordino tenia emprius que arribaven fins a Tarascó. També els documents confirmen una diferenciació dialectològica (i encara actualment a la llengua parlada: a Ordino diuen «museta», i no «motxilla»; amb d'altres gal·licismes possibles).

El Senyor Antoni Morell confirma com en els textos passats es troben contradiccions: per ex. en la grafia de Valira, escrit sovint «Balira». Les mateixes còpies del Politar Andorrà i del Manual Digest donen exemples d'aquesta inseguretats de les grafies.

El Senyor *Antoni Pol* demana informació sobre l'origen o etimologia d'Andorra la Vella. (E. M. R.: No se sap amb seguretat).

El Senyor *Manuel Mas* puntualitza com els noms de La Massana i Aixirivall foren efectivament aprovats amb aquestes grafies pel M. I. Consell General, i no pas únicament per la M. I. Junta d'Obres Públiques.

D'altres assistents sorgiren les preguntes o aclariments següents:

— Sobre el gènere del riu Valira. Existint els noms d'Envalira, Engolasters, Engordany, on «en» pot ser un article de tractament, aplicant per analogia, caldria considerar que és «el» Valira, puix que no es diu el Port de «Na» Valira. (E. M. R.: En Coromines no ho admet com a article personal. Vegeu la seva argumentació sobre els «En» andorrans en topònims, en el seu treball «Toponímia d'Andorra»).

— Sobre l'origen de «-i-» entre cognoms. (E. M. R.: Inicialment quan es casaven hereu i pubilla, per a preservar els noms de les dues cases. Petita polèmica entre E. M. R. i el Senyor *Jordana* sobre el nom autèntic d'Anton Fiter i Rossell, l'autor del Manual Digest. E. M. R. es recolza sobre l'acte de baptisme publicat aquí mateix a les pàgines que segueixen)

— Sobre diferenciacions dialectals: «Aquí diem «dos», i quan algú diu «dues», penso que és foraster». (E. M. R.: Cal distingir els nivells de llengua: la llengua literària i administrativa, i la llengua popular, d'ús corrent. Quant als topònims, no poden ser condicionats per les regles acadèmiques que regulen la llengua literària i administrativa).

El Senyor *Ramon Ganyet*, com a conclusió, expressant una opinió col·lectiva, després d'una demanda de col·laboració al M. I. Consell General (per a la oficialització de tots els noms, i la creació de la Comissió de Toponímia), s'adreça especialment també a la M. I. Junta d'Educació, Cultura i Esport, per a facilitar l'accés als arxius, per a dirigir i canalitzar la investigació, i per a fomentar i supervisar —amb prudència— els treballs a les Escoles; i als Honorables Comuns per a que posin els seus arxius (que no presentin perill de degradació) a l'abast dels estudiosos; així com als Notaris i a tots aquells que posseeixen documentació rica en noms, per a que participin en l'enriquiment de la coneixença d'aquest patrimoni col·lectiu andorrà.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I. UNA PLANA DEL «POLITAR ANDORRÀ» (1763)

El «Politar» fou redactat l'any 1763 pel Rd. Antoni Puig. L'original es troba a l'Arxiu de la Casa de la Vall, i és utilitzat en totes les sessions del Tribunal de Corts, durant les quals és col·locat sobre la taula de la Presidència. (Transcripció per Antoni Morell i Mora).

Sis son sas Parroquias, o Iglesias Parroquials, y Comuns que las componen, és a saber *Andorra, Sant Juliá, Encamp, Massana, Ordino y Canillo*. Quiscuna de ellas se trobe composta de varios pobles, sufraganeas o anexas, y caserios o masos, que dependeyxen de ellas.

Andorra, vila principal, y centro de les Valls (de la qual segons la mes comuna opinió dels authors, prenen estas Valls la denominació; ayxí com de la ciutat de Mallorca aquella Isla, y de la ciutat de Valencia, aquell Regne) en la qual se ha sempre acostumat residir per la Administració de Justicia, per juntar Concell General, celebrar Corts, y es també haont se congreguen los Eglesiástichs per sas juntas.

De la qual vila dependeyx lo poble de les Caldes, Engordany, los Vilars, lo mas del Diumenja, Mas del Nogué, Fené, Sta. Coloma, y la Margineda.

St. Juliá, es una vila bastantment crescuda, se compon o dependeyxen de ella Bixesarri, Ayxovall, Certés, Nagual, Llumeneres, Xirivall, Fontaneda (haont tenien un castell o casa los Srs. Bisbes de Urgell, y en particular Snt. Ermengol, com es de veurer en un acte de donacio feu lo Snt. a la Iglesia de Urgell) Masdelins, Mas de Tolse y Juverri, encaraque est en lo espiritual dependeyx de la Parroquia de Arcavell, en tot lo demes dependeyx de Snt. Juliá.

La Parroquia de Encamp, se compon dels pobles següents, de Mosquera, Tremat, Les Bons, y Vila.

La Parroquia de La Massana, dels llochs, y Masos següents: Anyos, Aldosa, Puy, Erts, Pujol, Mas de Ribafeta, Arensal, Pal, Escas y Suspony.

La Parroquia de Ordino, se compon de Segudet, Sornas, Ansalonga, Cortinada, Mas de Soler, Arans, Llorsts, y granjas del Sarrat.

La Parroquia de Canillo, se compon de Meritxell, Mas de Caselles, Prats, Vilar, Aldosa, Plans, La Costa, Les Bordas, Pradarradó y Soldeu».

II. ANTROPÒNIMS ANDORRANS DELS SEGLES XVI i XVII

Montserrat PALAU MARTÍ

(Extrets del treball «Noms antics de Bateig a les Valls d'Andorra», guardonat el 1979 pel M. I. Consell de les Valls)

I. Prenoms a Encamp a la segona meitat del segle XVI.

Masculins: per ordre de freqüència decreixent: Pere, Joan, Bernat, Guillem, Pere Màrtir, Antoni, Bortomeu (sic), Esteve, Jalme (= Jaume), Miquel, Tomàs, Tomàs-Josep (1 sol cas).

Sobre un total no gaire considerable, hom remarca però la predominança dels dos primers prenom (Pere, Joan) que, ells sols, representen el 50% del total dels batejats.

Femenins, per ordre de freqüència decreixent: Joana, Antònia, Caterina (escrit, al menys un cop —el 1578— «Katharina»), Margarida, Maria, Bortomeva (sic); hom troba també (1560) Jalmina (= Jaumina) i Gerònima.

II. Prenoms a Ordino al segle XVII (entre 1618 i 1699).

Ha començat a arrelar fortament la pràctica del doble, i fins del triple, prenom *Masculins* (únics o figurant en primera posició, sobre un total de 421):

Joan . . .	114 (27,07%)
Pere . . .	52 (12,35%)
Joan - Anton .	41 (9,73%)

Guillem (38), Jaume (27), Anton (23), Miquel-Joan (18), Nicolau (15), Francesc (13), Andreu (9), Macià (9), Martí (9), Miquel (8), Bortomeu o Burtumeu (7), Josep (4), Tomàs (4), Ignasi (3), Lluís (3), Sebastià (3); segueixen amb 2: Cerni, Domingo, Germà, Mateu; i amb 1: Atanasi, Bernabé, Ceferino, Bernat, Damià, Esteve, Feliu, Gabriel, Jacint, Joan-Bta, Mariano, Pau i Ramon.

(Els noms compostos han estat comptats com a únics)

(Figurant en segona posició):

Joan (71: 16,86%), Pere (27), Guillem (25), Anton (14), Francesc (9), Nicolau (7), Isidro (6), Marc (6), Miquel (6), Tomàs (6), Pau (5), Macià (4), Ciprià (3), Germà (3), Pasqual (3); Bortomeu, Corneli, Josep, Julià, Lluís, Martí, Ramon, Valentí (2); Agustí, Blasi, Domingo, Ermengol, Felip, Feliu, Francesc-Xavier, Gaspar, Ignasi, Jacint, Joan-Anton, Jordi, Llorenç, Lluc, Mariano, Mateu, Nadal, Pere-Màrtir, Timoteu, i Vicenç: tots amb 1.

(Figurant en tercera posició):

Pere (3), Gregori, Guillem, Isidre, Joan, Macià, Mariano, Nicolau, Tomàs, tots amb 2; Bernabé, Bruno, Corneli, Ciprià, Domingo, Ermengol, Esteve, Germà, Lluís, Martí, Miquel, Pau, Remigi, Sebastià, Sever, Simeó, Vicens: tots amb 1.

(Amb quatre prenom només es dona un cas: el de Joan Feliu Macià Pasqual Oriol i Vilar, nascut a La Cortinada el març del 1663).

Femenins: (únics o en primera posició) sobre un total de 427:

Caterina . . . 89 (20,84%)

Maria . . . 69 (16,15%)

Joana (50), Maria-Àngela (31), Margarida (27), Eulària (24), Maria-Magdalena (25), Magdalena (18), Francesca (15), Peirona (14), Agna-Maria (11), Agna (7), Apolònia (7), Maria-Rosa (5), Simona (4), Antònia (4), Mònica (3), Victòria (3); amb 2: Estàsia, Isabel, Jaumina o Jalmina, Lluïcia, Lluïsa, Pasquala, Petronil·la, Rafela; amb 1: Bortomeva, Ignàsia, Justa, Teresa.

(En segona posició):

Agna (47), Maria (32), Eulària (27), Caterina (12), Victòria (11), Francesca (9), Margarida (7), Petronil·la (6), Magdalena (5), Apolònia (5); amb 4: Agna-Maria, Dorotea, Joana, Pasquala, Tecla; amb 3: Àngela, Rosa; amb 2: Antònia, Bàrbara, Basilissa; amb 1: Agata, Apolita, Cebriana, Elionor, Estefania, Ignàsia, Lluïcia, Lluïsa, Maciana, Maria-Magdalena, Peirona, Petra i Simona.

(En tercera posició):

Amb 4: Francesca, Antònia, Eulària; amb 1: Agnès, Apolònia, Caterina, Cecília, Elena, Gertrudis, Ignàsia, Joana, Magdalena, Maria, Pasquala, Ventura, Victòria. (Amb quatre prenom, només un cas: Ignàsia Victòria Francesca Rosa Areny, el 1697).

III. Prenoms a Sant Julià al segle XVII (entre 1670 i 1699).

Masculins (únics o en primera posició) sobre un total de 428:

Joan . . . 64 (14,95%)

Antoni . . . 48 (11,21%)

Bortomeu (35), Pere (28), Jaume (24), Andreu (20), Francesc (19), Joan-Antoni (17), Josep (15), Julià (15), Miquel (15), Germà (12), Nicolau (12), Esteve (10), Guillem (10), Lluís (10), Macià (10), Isidro (9), Bernat (8), Miquel-Joan (7), Cosme (6), Jacint (4), Joan-Bta. (4), Ramon (3); amb 2: Francesc-Xavier, Jordi, Mariano, Maurici, Simeon; amb 1: Cerni, Claudi, Cristòfol, Damià, Eloi, Emili, Ermengol, Gaspar, Ignasi, Llorenç, Martí, Pau, Pere-Màrtir.

(Julià i Germà són els patrons de la parròquia de St. Julià).

(En segona posició):

Joan (39: 9,11%), Germà (23), Julià (21), Antoni (19), Isidro (16), Mariano (15), Francesc (14), Guillem (10), Andreu (8), Simeó (8), Esteve i Macià (7), Bortomeu, Miquel, Pasqual i Pere (5), Damià (4), Bernat, Jaume, Josep i Tomàs (3), Jacint, Llorenç, Mateu, Pau, Ramon (2); Agustí, Bonaventura, Bonifaci, Bruno, Dot, Ermengol, Fèlix, Geroni, Gili, Gregori, Joan-Anton, Jordi, Lluís, Marc, Martí, Maurici, Narcís, Pius, Salvador, Valentí: tots amb 1.

(En tercera posició):

Mariano (17), Andreu i Fr. Xavier (4), Germà (3), Francesc i Joan (2); Antoni,

Carles, Ermengol, Esteve, Guillem, Isidro, Jaume, Macià, Martí, Mateu, Miquel, Pau, Pere, Silvestre, Valentí: tots amb 1.

(En quarta posició):

Mariano (3), Andreu (1).

Femenins (únics o en primera posició) sobre un total de 408:

Maria . . . 73 (17,84%)

Caterina . . . 67 (16,38%)

Maria-Magdalena (40), Margarida (31), Eulària (29), Magdalena (26), Agna-Maria (25), Joana (20), Llúcia (16), Isabel (15), Maria-Àngela (10), Francesca (8), Esperança (7), Eufèmia (5), Àngela, Basilica (= Basilissa), i Estefania (3), Agnès, Maria-Tresa, Petrona, Tecla i Tresa (2); Agna, Antònia, Coloma, Elena, Elisabet, Germana, Maria-Rosa, Petronil·la, Rafela, Úrsula, Verònica: tots amb 1.

(En segona posició):

Agna (40: 9,80%), Maria (37), Margarida (25), Eulària (19), Magdalena (15), Isabel (12), Agnès (11), Francesca i Mònica (8), Gràcia i Maria-Àngela (7), Caterina, Joana i Llúcia (5), Agna-Maria i Pasquala (3), Elena, Martina, i Petrona (2); Àgueda, Angelina, Bàrbara, Basilica, Dominga, Dorotea, Engràcia, Esperança, Gerònima, Gertrudis, Isabelica, Josefa, Maciana, Madrona, Maria-Tresa, Miquela, Nadala, Petronil·la, Serafina, Verònica, Victòria: tots amb 1.

(En tercera posició):

Agna, Bàrbara, Serafina, Valentina (2); Ancil·la, Andreua, Àngela, Antònia, Elena, Estefania, Eulària, Gràcia, Magdalena, Tadea (1).

Els prenomes simples representen, a Sant Julià, un 31,12% els femenins, i un 42,28% els masculins: a Ordino, 50,11% i 44,18% respectivament. Els prenomes dobles: a Sant Julià, un 64,21% els femenins, i un 46,49% els masculins; a Ordino, el 44,02% i 46,31% respectivament.

IV. Cognoms a Sant Julià entre 1670 i 1677.

(La llista següent, establerta sobre partides de baptisme, potser no conté pas únicament cognoms pròpiament dits, i ha deixat infiltrar algun nom de casa. Malgrat els esforços de les autoritats eclesiàstiques, aquests documents no són pas sempre fiables en aquest sentit. «En aquestes velles actes hi manquen, més d'un cop, dades importants (...) el renom pot reemplaçar el nom (inclús en el cas del pare de la criatura) (...) La societat andorrana d'aleshores (...) no donava massa importància als cognoms i tenia tendència a oblidar-los.»)

Aubinyà, Arajol, Adellac, Areny, Allumeres, Ayern (o Aern), Albós.

Batalla, Bonet, Bons, Bou, Borgado o Borgadó o Borgada, Babot, Bordoll, Benesa (deu ser feminització), Beringuer, Baró, Borràs, Bonans, Baixens, Bernades, Busquets.

Caminal, Casal, Casamaior o Casamajor, Casanoves, Calvó, Capdevila, Cana, Cases, Castell-arnau, Cebí, Cerdanyes, Cebriàs o Sabrià, Cinturé (v. Santuré), Cibiés o Civiés (o Siviés), Cerronsa.

Comes, Coma, Comella, Contra, Conesa, Constantí.

Daima, Domones, Duque (habitant), Dotell, Duran, Escabrós.

Fabra, Fiter, Font, Fonta, Folc, Forcat, Fornesa, Fons, Forné.

Gaspar, Gallart, Gastó (i la feminització: Gastona), Gresa.
Gual, Guarna, Guiem, Guillemó, Guilló, Guisaló, Guisart, Guiot, Guiravet,
Guitart.

Hosta, Jagur, Joanín, Jolivert, Juany (potser Joaní?), Jusa.
Lafau, Lafont, Lavèrnia o Lavernya (francès), Loly, Loses.
Mainader, Marc, Marca (francès), Marsillac (és d'Adrall), Martí, Miavila, Mirambell, Mitjavila.
Moles, Molines, Moliner, Moré, Muntanya, Nagual. Oliver, Oriol.
Pal, Pal Miavila, Palanca, Pellicer, Pintat, Pons, Pol, Pou, Pradell, Pubill, Puial, Puiol.
Ravilló, Redon, Ribot, Ribal, Rosalt, Rossell, Rossa, Roses, Rosalo, Rull.
Sabater, Sabrià (o Cebriàs), Santuré, Santivents, Sec, Serra, Serret, Serraller.
Simó, Simon, Siviés (o Cibiés), Soler, Surada.
Talinyana, Tonivila, Tor, Tuca (és d'Arfa).
Valls, Verdesser (o Verdasser), Vila, Vilar, Vidal (és d'Arcabell).

(En la mateixa documentació apareixen «alias», però molts corresponen també a cognoms: Alumeneres, Bonetó, Carxoles, Gastó, Guisaló, Joaní, Gaspar, Molines, Pubill, Rey, Rossell, Posila, Toni de Pere).

III. LA TOPONÍMIA MAJOR ANDORRANA EN 1850

El colonel d'infanteria de l'exèrcit espanyol Bonifaci Ulrich, Delegat especial del govern de Madrid a les Valls de 1841 a 1848, de més de redactar una traducció castellana del *Manual Digest*, l'acompanyà d'uns *Apuntes*, el manuscrit dels quals (i la traducció) haurien de trobar-se a l'Arxiu del Seminari Conciliar de Barcelona, i no s'hi troben. Josep M.ª Vidal i Guitart en pogué treure còpia, i ho publicà com a apèndix de la seva obra sobre *Instituciones Políticas y Sociales de Andorra* (Madrid 1949). Els *Apuntes* foren acabats de redactar l'any 1852. I sembla útil de recollir la toponímia major andorrana, tal com l'anotà el colonel Ulrich per al seu govern fa 130 anys, i comparar-la amb la que ens proporciona ara el *Diccionari Geogràfic de les Valls* — especialment si tenim compte de llocs que constaven com a habitats aleshores, i ara no; o de llocs esmentats aleshores, i ara no.

* * * * *

Parròquia d'Andorra la Vella (diu naturalment «Andorra la Vieja»): amb els seus ravals *El Puy* i *Pujol* (vol dir Puial?) i *capelles de Sant Andreu* i *de Sant Pere*; *Engordany*, amb *capella*; *El Mas de Diuenge* (diu «Masia de Diuenge»); *capella de Sant Ròma*; *Los Vilars* (diu «Los Vilás»); *Les Escaldes* amb *església* (és curiosa l'anotació: «Es la residencia faborita y predilecta de la canalla y de los

hombres de mal vivir andorranos y extrangeros!»); *El Noguer* («Masia del Noguer», aleshores amb 6 habitants); *Engolasters* (escrit repetidament «Angostolés») i *capella de Sant Miquel*; *Santa Coloma* amb *església*, antiga parròquia amb rector; *Castell* i *capella de Sant Vicenç*; *La Margineda* (oblidat al D.G.; però present al mapa; aleshores amb 20 habitants); *Gener* («Jené»: 20 hab.) amb *capella de Sant Pelegrí* (és Fener?).

Parròquia de Sant Julià de Loria; amb *capella de Sant Roc i Sebastià*, a la plaça, i *hostal* a la plaça també (anotació: «Esta villa es un pequeño Gibraltar en cuanto a contrabando i refugio»); *Mas de Molins* (amb 10 hab.; vol dir de Molines?) i *capella*; *Aixovall* (diu «Aixuvell») amb *capella de Santa Filomena*; *Bixessarri* amb *capella*; *Santuari de Na. Sa. de Canòlic*; *Aixàs* (diu «Axàs») amb *capella*; *Nagol* (diu «Nagual») amb *església*, antigament parroquial, de *Sant Serni*; *Certers* («Sertés»); *Llumeneres* («Llumineras»); *Aixirivall* amb *capella*; *Aubinyà* amb *capella*; *Juberri* (que diu pertànyer espiritualment a la parròquia d'Arcavell o Arcabell); *La Borda de Cosp* (també de la parròquia d'Arcabell; és *hostal* «donde suelen los contrabandistas prepararse para su entrada en territorio español»); *Molins d'Arcavell*, propietat del Comú d'Arcabell (esmenta les «quere-llas» frontereres); *Mas de Tolse* amb *capella*; *Mas d'Alins* («Mas de Lins»), amb *capella*, és *hostal*; *Fontaneda* amb *capella*; *Pui d'Olivesa* (probablement per error posa «Puy de Olivera»); i esmenta la *Casa de Bringer* o *Berenguer* com la més antiga de tota la Vall.

Parròquia de La Massana; *Escàs*; *Anyós* amb *església*; *L'Aldosa* amb *capella*; *El Pui* («Puy») amb *capella*; *Erts* amb *capella*; *El Puiol de Pui* (D.G.: «de Piu», per error; *Ulrich*: «Puyol»), *Mas de Ribafeta*; *Arinsal* («Aransal») amb *capella*; *Pal* amb *església*; *Sispony* amb *església*; i *casa* o *mas* de *Teixidó* amb *oratori*; *Santuari de Sant Antoni de la Grella*.

Parròquia d'Ordino; *Castell de La Meca*; *Capella de Santa Filomena*; *Fargues d'Areny* i de *Rossell*; *Segudet*; *Sornàs* (40 hab.) amb *capella*; *Ansalonga* amb *capella*; *El Vilar*, *La Cortinada* amb *església*; *Mas de Soler* (8 hab.); *Arans*; *Vilaró* (*Hostal*, 12 hab.); *Llorts* amb *capella*; *El Serrat* amb *capella* i *farga*; (i esmenta les cases d'*Areny* i de *Rossell* com les dues millors de les Valls).

Parròquia d'Encamp, i *capella de Santa Maria*; *La Mosquera* amb *capella* (amb cases de *Picart* i de *Moles*, aquesta amb *oratori*); i *Farga* (d'*Areny* i *Picart*); *El Tremat*; *Les Bons* («Los Bons») amb *capella* i *castell*; *Vila* amb *capella*; (i torna a esmentar l'estany d'*Angostolés* = *Engolasters*).

Parròquia de Canillo i *capelles de Sant Pere* i de *Sant Joan*; *Cases de Molleres*; *Santuari de Na. Sra. de Meritxell*; *Prats* amb *capella*; *Cases del Forn* (20 hab.); *El Vilar*; *L'Aldosa* amb *capella*; *El Tarter* amb *capella de Na. Sra. del Roser*; *Ransol* amb *capella*; *Casa Costa* (o *Mas Costa*: 10 hab.) amb *oratori*; *Los Plans*; *Pla de Rodó* (20 habit.) amb *capella de Sant Pere*; *Soldeu* amb *capella*; *La Borda de Bundància* (diu «Granja de la Abundancia!»). Esmenta el *Port de Valira* (en lloc d'*Envalira*) i el de *Frai Miquel* («Fray Miguel»), vulgarment anomenat «de Soldeo»; i la *mntanya dels Meners*.

* * * * *

Contemporani dels *Apuntes*, el llibre *Historia de la República de Andorra*, de Lluís Dalmau de Baquer (B. 1849) inclou un mapa de les Valls, del mateix autor, i una descripció que també pot resultar instructiu de comparar amb la precedent. Per a la parròquia d'Andorra afegeix *El Fener* («Fené»); per a St. Julià, cita la *capella de Sant Martí*, i la *Casa Molines*; per a Encamp, *El Vilà* (però «Vila» al mapa), i també posa «*Los Bons*» (i no *Les Bons*). Per a Canillo cita també *Les Cases del Forn*, i *Les Mollerres*, i «*Mereitx*» (com a poble). Per a La Massana, també «*Aransal*» (per al riu i poble); «*Pujol*» i «*Les Cases del Pujol*», «*Lo Mas*» (o *Les Cases del Mas*). Per a Ordino: *Sornàs*, *Les Cases del Vilar*, *El Soler*, i *Vilaró*. (Naturalment només anotem els casos que presenten contradicció amb el D.G.). Diu sempre *El Valira*, i el *Port d'Emvalira* (o *d'Envalira*, a d'altres parts del text). Cita bé *La Solana d'Andorra* sota el *Pic del Portell* i sobre *Los Cortals*. De la resta de la toponímia del mapa cal remarcar *Tristana* sempre (i no *Tristaina*; i *Tristana* és també la forma que adopta Fr. Pallerola en *El Principado de Andorra*, 1912), *Pedrafita* (per *Perafita*); *Comba Pedrosa* (per *Coma Pedrosa*); i el *Pic de Cantaesparvers* (esmentat també per Fr. Pallerola).

IV. COGNOMS I NOMS DE CASA ANDORRANS DE 1848 A 1860

Laura CAMÓ CEBRIAN

(extret del treball inèdit «Escriptures del s. XIX a Andorra», 1978)

Els **cognoms** més freqüentment citats són assenyalats amb lletra cursiva.

Abbós (per Albós?), *Adallach*, Aixàs, Albinyà, *Albós*, *Aldosa*, *Aleix*, Alís, *Altimir*, Anglada, *Arajol*, Aranyó, *Areny*, *Aristot*, *Armengol*, Arnau, *Asquerrà* (v. *Esquerrà*).

Babot, *Bàco*, Baixé, *Baixench*, *Baqueró*, *Baró*, *Batlle*.
Beal, *Beixaconill* (i *Berjaconill*, i *Bergaconill*), *Benaset*, *Bergés*, *Bertran*, *Biadera* (= *Viadera*?).

Bondància, *Bonell*, *Bonet*, *Bonfill*, *Bons*. *Bordes*, *Bordoll*.
Cabanes, *Cadena*, *Cairat*, *Calbet* (i *Calvet*, i *Caubet*), *Calbó*, *Call*, *Callau*, *Calva*, *Calvó*, *Camp*, *Canals*, *Canut*, *Capdevila*, *Carmaniu*, *Casal*, *Casanoves*, *Casí* (?), *Cassany*, *Castellbò*, *Castra*.

Cerní, *Cervós*, *Cirés* (i v. *Sirés*), *Civís*.

Colell, *Colom*, *Coma*, *Comas*, *Cómet*, *Costura*, *Cot*, *Cusí*.

Dallarès, Domingo, Dragó, *Duedra*, Duran.
 Escolà, Esquerrà.
Farré, Fijat, Fillet, Fiter, Font, Franch.
 Gallaudí, Garrabou, Garrallà, Garreta, *Gasch*, Gaset (o Gasset), Gaspà, Gassé,
 Gastó, *Gené*, Giberga.
 Gomà, *Gabriel*, Guàrdia, Guillem, *Guillemó*, Guillemot, *Guitart*.
 Herder, Huga, Huguet, Isla, Jaume, Jordana, Jubés, Lleig, Llovet.
Maestre, Mallavi, *Mallol*, *Mandicó*, Marfany, Marquès, Marquilló, Marsellac,
Martell, Martí, Marticella, Mas.
 Mir, Miró, Mitjavila.
Moles, Moliné, Molins, *Molné, Mons, Montallà* (= Montellà), *Montanya, Mora*,
 Morató, Morros, Mortes, Moxar (o Moxart, o Moxat), Mun, Muxella.
Nagual, Naudi, Oliva, Olivé, Oriol, Ortís.
 Pal, *Palau*, Pallarès, *Palmitjavila*, Perenegre.
Picart, Pintat, Pirat, Pla, Plandolit, Planes.
 Pons, Porta, Pou, *Predico, Puig*, Puigcernal (– Puig-arnal), Pujol, Puy.
Ramonatxo, Remauri, Rial, Riba, Riberaigua, Ribes, Ribó, Ricart, Riu.
 Roca, *Rogé*, Roqueta, Ros, *Rosal, Rossa, Rossell, Rosselló.*
 Saboia, *Sacases*, Sala, Salines, *Salisart*, Salmés, Sansa, *Santuré*, Sarrat, Saus.
 Sebastià, *Segalàs*, Serra, Sirés (v. Cirés).
 Solà, Solana, *Soldevila*, Soler, *Solsona*, Sucarà, Sucarana.
 Tarrés, Tomàs, Torà, *Torres*, Tuset.
 Vergés, Viciat, *Vidal*, Vigo, *Vila, Vilanova*, Vilarrubla, Xanxo.

Observacions:

1) La documentació utilitzada no expressa pas sempre el lloc d'origen i la nacionalitat dels afectats. És doncs possible que un petit nombre dels cognoms citats més rarament puguin pertànyer a persones no andorranes (de l'Urgellet, per exemple).

2) En la llista precedent només consten els cognoms citats en primera posició. Quan un segon antropònim és afegit al cognom hem considerat que es tractava d'un sobrenom o d'un *nom de casa*. Alguns d'ells corresponen a cognoms ja citats supra (Areny, Bondància, Calbó, Call, Canut, Capdevila, Coma, Garreta, Lleig, Mora, Muxella, Ortís, Pirat, Riba, Roca, Sacases, Soldevila); d'altres no, i alguns d'ells poden ser considerats com a *renoms* de nova creació:

Anreuladet, Balart, Barranà, Branguela, Carrasquet, Cases, Coix, Diumenge, Ermità, Farréfol, Fuster, Gau, Guiló, Hoste, Jaumet, Jumpere, Lluís, (Maestre) de la Font, (Maestre) de Tolse, Malastibat, Marcella, Mariano, Marquet, Metge, Molines, Noi, Parrot, Pascual, Peretol, Pellicer, Piedra, Porró, Regí, Ritas, Sacaus, Senturion (Centurion?), Som, Tarrat (Terrat?), Teresà, Tonela, Toneta, Toni.

V. ANTROPÒNIMS ANDORRANS DE 1881 A 1927

Rosa LÓPEZ BASTIDA

(Extret del treball inèdit del mateix títol, 1975)

Els *cognoms* més freqüentment citats són assenyalats amb lletra cursiva.

Abat, Ache, Adellac, Agulló, Aixàs, Alabau, Albós, *Aldosa*, Aleix, Aleu, *Alís*, Altimir, Anglada, Ansàs, Arajol, Aranyó, *Areny*, Aristot, *Armengol*, Arnalot, Auriola.

Babí, *Babot*, Baco, Baguí, Barber, *Baró*, *Bastida*, Batalla.

Bergés, Bernich, Bertran, Besolí, Betriu, Bigatà, Blanch, Blasi.

Bonell, Bonet, *Bonfill*, Bonit, *Bons*, Bordes, Boronat, Borrell.

Cabans, Cabanes, Cabó, *Cadena*, Caelles, Caerat, Calbó, *Call*, *Calva*, Calvet, Camarlot, *Camp*, Campàs, *Canturri*, Canut, Capella, Cardona, *Casal*, Casanovas, *Cassany*, Castellà, Caubet.

Cebrià, Cerbós (v. Serbós), Cerdà, *Cerqueda*, Cirera, Claverol.

Codina, Colell, Colomé (i Colomer), Colomina, *Coma*, Comà, Comella, Comet, Cortina, Cucurull, Cusí.

Dafis, Dallcrís (potser és cacografia del següent), Dallerès, Dandina, Dolça, Dot, *Duedra*, Duran, Duró.

Escabrós, Escribà, Escudé, Espel, Esquerrà, Estany.

Falgueras, Fans, *Farré*, Faugerat, Faure, Faust, Ferràs (o Farràs), *Fité*, *Font*, Foradada, Forné, Franc, Francès, Fusté.

Galí, Garal, *Garrallà* (o Garralà), Garreta, Gasc (o Gasch), Gaset, Gaspar, Gelabert, Gené, Giberga, Giné, Ginestà.

Gomà, Gorgorio, *Grabièl*, Grau, Gresa, Guardiet, Guilló, *Guitart*.

Huguet, Jaume, Jordana, Julià, Juvés, Laffite, Llorens, López.

Macià, *Maestre*, Mallol, *Mandicó*, Maranges, *Marfany*, Marquès, Marquilló, Marsinyac, *Martell*, *Martí*, *Martisella*, *Mas*, Massana, Massip, Matias, Mauri. Millat, Mir, Mitjavila.

Moles, Moliné, Molleví, *Molné* (o Molner), *Montellà*, *Mora*, *Muntaner*, Muntanya, Musoll (i Musoy), Muxart, Muxella (o Muscella).

Nagol, *Naudí*, Obiols, Oliva, Olivé, Oller (i Ollé), Oriol.

Pagès, Palasín, Palau, *Pallarès*, Paller, *Palmitjavila*, Pantebre, París, Pedescoll, Peirot, Pelegrí, Perich.

Picart, Pierot (v. Peirot), Pintat, Pirot (v. Peirot), Pirretas, *Pla*, Plandolit.

Pol, Pons, Porta, Pubill, Puig, *Puigcernal* (i Putcernal), *Pujal*, Pujol, Puy, Què.

Rabassa, Revetllat, *Riba*, *Riberaigua*, Ribes, Ribó, Ribot, Riera, Riu.

Roca, *Roger*, Roqué, Roquete, Rosal, Rossa, *Rossell*.

Sala, Salines, Sans, *Sansa*, Santuré.

Sebastià, Segalàs, Serbós, Serra, Simon, Sirés (i Sierés), Sirvent.

Solana, *Soldevila*, *Solsona*, Solvià, Sucarana.

Tàpies, Tarrés i Terrés, Tomàs, Tor, Torra, Torrent, *Torres*, Travasset, Trullà, Tuset, Ubach.

Valls, Vermell, *Vidal*, Vila, Vilarrubla, Vinyals.

Els prenomms corresponents a aquests cognoms són els següents (per ordre aproximat de freqüència decreixent. Una estadística exacta no és possible en raó de la multiplicació no controlable de la presència d'un mateix personatge en llocs diferents de la documentació):

HOMES: (Molt freqüents) Anton, Bonaventura, Josep, Joan, Francisco, Pere, Jaume. (Freqüents) Miquel, Lluís, Esteve, Andreu, Tomàs, Guillem, Valentí, Jacinto, Isidro. (Bastant corrents) Pau, Bartomeu, Gil, Mariano, Domingo, Manel, Agustí, Joaquim, Ramon.

(Menys corrents) Batista, Martí, Salvador, Ignasi, Ermengol, Romà, Llorenç, Bernat, Macià, Diego, Cristòfol, Ventura, Alonso, Cerni, Ceferino, Pasqual, Nicolau, Sebastià, Mateu.

(Poc corrents) Faustí, Clement, Blasi, Simon, Amadeu, Federic, Àngel, Secundino, Aleix, Fernando, Vicenç, Enric, Narcís, Marcel, Marc.

DONES: (Molt freqüent) Maria. (Freqüents) Rosa, Antònia, Dolors, Teresa o Tresa. (Bastant corrents) Concepció, Ignàsia, Francisca, Carme.

(Menys corrents) Paula, Bàrbara, Filomena, Josefa, Rita, Caterina, Emília, Margarida, Joaquina, Agnès, Isabel, Àngela, Núria.

(Poc corrents) Victòria, Lluïsa, Agustina, Jacinta, Marcela, Bonaventura, Amàlia, Pilar, Ramona.

VI. RELACIÓ DE LES CASES PAIRALS D'ENCAMP

Casa Abat, Casa Agustí, Casa Areny, Casa Arnau, Casa Baster, Casa Bonet, Casa Bonet de Corral, Casa Bonsa, Casa Boquica, Casa Cama Gros, Casa Canard, Casa Carlets, Casa Carrabiner, Casa Cassany, Casa Cauba, Casa Cigarro, Casa Cintet, Casa Colau, Casa Coma, Casa Cristo, Casa Dragó, Casa Ermençol, Casa Escardill, Casa Esquerrà, Casa Estudiant, Casa Flux, Casa Fuster, Casa Gauet, Casa Ginota, Casa Guillem, Casa Guillem Riba, Casa Janeta, Casa Jauma, Casa Jaumet, Casa Joan, Casa Joan Antoni, Casa Jon, Casa Llop, Casa Lluís de Mas, Casa Magrà, Casa Malestibat, Casa Malivern, Casa Manel, Casa Manresa, Casa Marta, Casa Martí, Casa Marxanda, Casa Maset, Casa Massià, Casa Moretó, Casa Nina, Casa Nito, Casa Notari, Casa Oros, Casa Pallàs, Casa Pastora, Casa Parrot, Casa Peire, Casa Pepi Gilet, Casa Pere, Casa Pere de l'Oros, Casa Peret del Serraller, Casa Picart, Casa Poblador del Manel, Casa Quel, Casa Rabisquet, Casa Rabo, Casa Ramon, Casa Ricard, Casa Roca, Casa Rossend del Gaspà, Casa Rundi, Casa Sabater, Casa Sandro, Casa Sastret, Casa Sastrico, Casa Serni, Casa Simon, Casa Tintaina, Casa Toles, Casa Tona, Casa Valentí, Casa Vicent, Casa Xampaina, Casa Xinxonaire.

(Documentació: Unió Pro-Foment i Turisme d'Encamp, 1980)

BIBLIOGRAFIA RECENT D'ONOMÀSTICA

Lídia ARMENGOL, Manuel MAS, Antoni MORELL, *El Consell General (1682-1979). Recull cronològic dels Patricis andorrans*. Andorra (M. I. Consell General), s.d. (amb una 2a. edició també s.d. = 1980). 382 p., més 36 f. d'il·lustracions fotogràfiques fora de text.

L'obra abasta molt més que la temàtica proposada pels seus títol i subtítol. Els reculls de textos institucionals, gairebé tots inèdits, que serveixen d'apèndix (datats de 1419 a 1977), la riquesa de la il·lustració, els precisos i densos comentaris introductors a cada capítol, li atorguen un valor històric extraordinari. Del punt de vista onomàstic és molt valuosa la contribució aportada a l'estudi de l'antroponímia andorrana, de 1682 a 1979, puix que el llibre ofereix les llistes més o menys completes (segons la documentació) dels consellers de les diferents parròquies (Canillo, Encamp, Ordino, La Massana, Andorra, Sant Julià, i, a partir de 1978, Escaldes-Engordany), així com noms de substituïts; i dels seus síndics (a partir de 1739) i subsíndics i secretaris (a partir de 1866). L'interès és multiplicat pel fet que, en molts de casos (a causa de la repetició dels mateixos noms i cognoms), el prenom i el cognom dels personatges són seguits també del nom de casa, sempre que la documentació original així ho especifica (*Tribala, Som, Ramonguier, Pellicer, Moixeró, Ramonet, Teixidor*, etc., a partir del final del s. XVII i principi del XVIII; i *Regí, Rectorat, Gastó, Ton de Pere o Toni de Pere, Guiem*, etc., tot al llarg del mateix segle. Segueixen constant noms de casa durant tot el s. XIX i començament del XX, encara que més esporàdicament). La llista completa (que només experimenta solucions de continuïtat entre 1744 i 1750, 1752 i 1785, en 1787 i 1788, en 1795 i 1796, i entre 1798 i 1864) proporciona doncs un material considerable de prenom, cognom i nom de casa, amb molts centenars d'unitats vàlides, —encara que es tinguin en compte les inevitables repeticions. Si es procedeix a una tercera edició (com és desitjable), recomanariem que es possessin accents a les lletres capitals, quan la documentació ho permeti, o quan, en absència d'indicacions d'aquesta documentació, la tradició aboni la grafia accentuada correcta.

En resum: un recull importantíssim de material històric-onomàstic.

E. M. R.

Amadeu-J. SOBERANAS I LLEÓ, *Paleotoponímia medieval: «Llentisclell», «Els Estinglells» i altres descendents de LENTISCUS en català*, dins «Treballs de la Secció de Filologia i Història Literària» (Institut d'Estudis Tarraconenses), I, Tarragona, 1980, pp. 161-177.

Si interessants i útilíssims són els reculls de topònims actuals, no ho són menys els que s'ocupen de noms de lloc perduts en la memòria dels homes però rescatats del silenci de protocols, cadastres o capbreus; resulten especialment atractius els paleotopònims, els topònims antics detectables des dels documents carolingis. El Professor Soberanas ens ofereix en aquest article una bella i engrescadora mostra d'aquesta mena de treball a

propòsit dels derivats del llatí LENTISCUS «lentsicle» i afins.

Remarquem primerament com, a través de la documentació exhibida, es desprèn un fet històric poc conegut: el trasllat del vell *Constantí* al Puig de *Lentsiclell*, topònim que s'estingeix cap al s. XII. Després l'autor aporta d'altres topònims de la mateixa família etimològica, uns, sense prolongació actual (*Torrent de Lentsiclell* 1283, *Lestinclosa* 1088, *Lestinclà* 1362), d'altres, encara vivents: *Els Estinglells* (Verdú) — documentat sota les variants *Llentsiclell* 1289 i *Lentsiclell* 1329) i *Els Estinglars* (Les Garrigues). Podem afegir a aquests darrers *Los Estinclars* (partida de La Palma d'Ebre)¹ i la *Vall de l'Astinglosa* (Gandesa)².

L'autor explica satisfactòriament les variants com a resultat d'una dissimilació despalatalitzadora (**Lentsiclell*), una metàtesi (**Lestinclell*) i una deglutinació del fals article (**Lestinclell*) → *L'Estinclell*, plural *Els Estinclells*), tot posant en relació la *g* de *Lestingl-* amb una neutralització de l'oclusiva en el grup *clgl*, més que amb un influx de *cingle*.

Al llarg del dens article, el lector s'enriqueix amb dades, aparentment secundàries, però no gens desdenyables, com són l'exemplificació de topònims en *-ell* de valor col·lectiu-diminutiu aparellats amb el corresponent en *-et* (*Ullastrell*||*Ullastret*, *Pinell*||*Pinet*, etc.), la confirmació de la *l* de *Llentsicle* (i derivats) com procedent de LENTISCULUS i no d'una repercussió de la *L-* inicial, la comparació amb formes romàniques congèneres i, com a colofó, la coexistència, al Baix Ebre, del nom estudiat amb un sinònim, *Bitem*, de procedència bereber.

Treball monogràfic ben documentat, d'exposició clara i mètode rigorós, que recomanem com a modèlic, tot fressant un camí que tant de bo segueixin amb el mateix entusiasme i fortuna altres estudiosos de l'Onomàstica.

JOAN VENY

1. Informació extreta d'un treball de curs del Professor Ricard Serrano i Ciuraneta per a l'assignatura d'Onomàstica professada pel Dr. Enric Moreu-Rey.

2. Anton MONNER I ESTOPIÑÀ, *Toponímia de Gandesa i el seu terme*, Tarragona, 1976, núm. 1612.

Antoni BACH I RIU, *Un Poble del Solsonès. Olius*. Berga 1980, 80 pp.- Interessant llibret, excel·lentment il·lustrat. Gran riquesa en antropònims i topònims antics: *Olius*, *Anseresa*, *Cerc*, *Trevics* (després *Brics*), ben documentats i situats. En sobresurten de curiosos, del segle XI: *Ratavella*, *Cuiquespes*, *Alça-cambes* (posteriorment *Alçalicames* i després *Çalicames* —que recorda el *Alça-pernes*, també del s. XI a Caldes de Montbui), *Exentegassa* (s. XIII) o *Extengassa*, etc. (Del mateix autor serà publicat en aquest Butlletí ONOMÀSTICA, B.I. un article sobre Fonts d'informació al Solsonès).

Guy BARRUOL, et al.: *Ruscino. Château-Roussillon. Perpignan (...). I. État des travaux et recherches en 1975. Actes du Colloque (...)*, Perpignan 1980, 370 pp. més fig. i plànols.- Les contribucions versen sobretot sobre l'arqueologia; mes també amb un capítol sobre el topònim (Ruscino), i les llengües de l'epigrafia.

Joan VENY, *El cognom Gamundi*||*Gamundi*, *germanisme o arabisme?*, in «Estudis Universitaris Catalans», 3.ª època, II, B. 1980, p. 583-595.- La investigació de la història del cognom permet a l'autor un repàs de les hipòtesis populars, de la més sòlida hipòtesi

germànica, i l'examen minuciós de la sèrie comparable (Raginmund/Ramon; Willimund/Guillemó; etc., amb moltes notes i reflexions enriquidores, i correccions d'errors i dubtes: *Bremon*, *Marimon*, *Aramon*); així com un estudi de la dispersió del cognom (amb un mapa explicatiu); i la proposta d'un ètim àrab. (Caldria encara explicar l'existència a França del cognom *Gamond*, que DAUZAT (*Dictionnaire étymologique des Noms de Personne*, s.v.) deriva de «Wam (= goll?)» Mund», i que podria haver donat el derivat, hipocorístic o de filiació *Gamondí* [com *Ramondí* i *Raimondí*]).

DEPARTAMENT DE PALEOGRAFIA I DIPLOMÀTICA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA; *Inventari dels Fons documentals de l'Edat moderna a la Comarca d'Osona*, amb una *Presentació* de Pere MOLES i RIBALTA, i una *Introducció* de Josefina MATEU IBARS. B., 1980, 134 pp.- Inventari establert per un equip de deu alumnes del Departament sobre els Arxius Històric i Municipal de Vic, parroquial de Centelles, i parroquial de Taradell. Molt útil la *Introducció* (p. XI-XXII), síntesi sobre els arxius menors a Catalunya.

GRUP CULTURAL LA TELLA: *Nomenclator geogràfic. Anex del plànol. Rodalia de la Vall de Segó*, Sagunt (Publicacions de la Caixa d'Estalvis de Sagunt), s.d. (1980). Disseny i direcció tècnica: Jordi BIGAS; 22 f.- Llistes dels topònims dels termes d'*Almenara*, *Benavites*, *Quartell*, *Faura*, *Quart*, *Benifairó*, i *Sagunt*; amb un breu comentari històric; i un plànol del sistema de recs de la Font de Segó.

REVISTA CATALANA DE GEOGRAFIA, n.º 4. (amb l'índex dels quatre primers números que corresponen al volum dedicat a Josep Iglésies, B. 1978 (publicat el 1981).- Persistint en el seu interès pels temes onomàstics (vegeu, en els números precedents d'aquest ONOMÀSTICA B.I., les recensions dels treballs sobre toponímia de Riudoms, d'Eugeni PEREA SIMON; sobre la del terme d'Arbolí, de Joan PRATS SOBREPÈRE; i sobre planejament territorial a Catalunya, de Josep M.ª PUCHADES), aquesta Revista ofereix ara els articles següents que cal destacar aquí: Antoni PLADEVALL, *Un cens demogràfic i econòmic del bisbat de Vic, el 1780* (p. 577-616) amb una descripció de totes les parròquies del bisbat; Ramon MIRAVALL, *Ostium Fluminis o Delta de l'Ebre?* (p. 631-636), amb observacions històrico-geogràfiques força aprofitables sobre els topònims del delta; i Enric MOREU-REY, *Toponímia del poble i del terme de Passanant* (p. 549-576), aplec de prop de 500 topònims, —i alguns antropònims corresponents, en llur majoria preterits (s. XVI-XIX), corresponents a les fronteres estrictes de l'antiga parròquia (excloent per tant els antics termes de Belltall, La Sala de Comalats, Glorieta, i El Fonoll).

Carmel BIARNÉS i BIARNÉS: *Els Moriscos a Catalunya. Apunts d'Història d'Ascó*. Ascó, 1981, 198 pp.- De més de comentaris històrics pertinents, l'obra aporta un valuosíssim material inèdit, especialment dels segles XVI i XVII. En apèndix, els cognoms moriscos d'Ascó (1607, 1693), llista de topònims del terme, de carrers, i renoms de les cases; vocabulari específic, i nomenclatura de la navegació fluvial.

Francesc de B. MOLL: *El Parlar de Mallorca. Característiques pròpies. Comparació amb el català continental, amb el menorquí i amb l'eivissenc*. B. (Ed. Barcino) 1980, 96 pp., n.º 234 de la Col·lecció Popular Barcino. Fonamenta sobre nombrosos exemples de topònims, especialment els capítols «Pre-romanisme» i «Romanització» (amb els «mos-sarabismes»), l'etapa dels antecedents lingüístics. Manual molt clar de dialectologia, obra d'un mestre en la matèria.

J. SÁNCHEZ ADELL: *Onomàstica y movilidad de población en la villa de Castellón de la Plana (siglos XIV-XVIII)*, in «Saitabi» XXVIII (1978 = 1979) 33-68.

Joan AULADELL i SERRABOGUNYÀ, *Topònims Santcugatencs* (Valldoreix, Vallarec), carta in «Serra d'Or», Març 1981, 1.

TREBALLS EN CURS:

Jaume FABRE i FORNAGUERA, Josep M. HUERTAS i CLAVERIA: *L'evolució dels noms de carrers de Barcelona*. Treball patrocinat per «Omnium Cultural».

Marcel BAÏCHE. Relació entre els topònims andorrans: *La Torre, Lo Roc dels Batallassos, Lo Castell dels Moros, lo Seig* (tots en parròquia de Canillo) i la història protomedieval del país. (V. Joana VIUSA i GALÍ, *Història contra llegenda: Carlemany i Andorra*, in «Poble Andorrà», 11-IV-1980).

Josep MASCARÓ PASARIUS: *Toponímia del terme de Ferreries (Illa de Menorca)*.

Joan TEBÉ CASTELLÀ: *Toponímia del terme i vila de Ponts*.

ACTA DE NAIXEMENT DE L'AUTOR DEL «MANUAL DIGEST»

«Els noms de les persones tal com apareixen (...) al segle XVIII encara, poden enganyar-nos, ja que, quan trobem dos cognoms, no tenim la certesa de què el segon sigui el veritable de la mare. Només exposarem l'exemple que ens proporciona una acta de naixement de la parròquia d'Ordino (...):

«Die sexta mensis May anno millessimo septingentessimo et sexto. Ego Raymundus Jovany V. perpetuus parochialis Eccle Santor. martir. Cornely et Cypriani de Ordino baptizavi Joahnem Anthonium Carolum, filium Johannis Fiter alias Rossell et Joanna Agna Fiter alias Rossell conjuguem loci et pra de Ordino, secundum ritum Scta Romana Eccle fuit patrinus Johannes Anthonius Rossell ejusdem domus locique Ordino et matrina Maria Giberga alias Fiter Civitatis Urgellensis». Aquesta acta de naixement és la d'un andorrà cèlebre, ja que es tracta de l'autor del *Manual Digest de les Valls d'Andorra*. Traduïm-la al català, per comentar-la després: «Al dia sis del mes de maig de l'any mil set cents sis. Jo Ramon Jovany Vicari perpetu de l'església parroquial dels sants màrtirs Corneli i Ciprià d'Ordino, vaig batejar Joan Anton Carles, fill de Joan Fiter alias Rossell, i de Joana Agna Fiter alias Rossell, cónjugues [sic], del lloc i parròquia d'Ordino, segons el ritus de la Santa Roma Església. Fou padrí Joan Anton Rossell d'aquesta casa i lloc d'Ordino i [padrina] Maria Giberga alias Fiter de la ciutat d'Urgell». [Montserrat PALAU MARTÍ, del treball inèdit «Noms antics de bateig a les Valls d'Andorra».]

Secretariat General de la Societat d'Onomàstica: Redacció del Butlletí Interior:
Enric Moreu-Rey, Balmes 173 (4-1) - Barcelona (6).

Local Social: Enric Granados, 26-28 (6) - Barcelona (8)

Compte-corrent de la Societat: CC. n.º 504-54 de la CPVA, Agència 429 (Universitat). El tràmit directe per banc o caixa facilita el treball de tresoreria (no els girs postals).